

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXII.

Fasc. 8.

HEKA LÁSZLÓ

A horvát Sabor (Szábor) jogtörténeti szerepe

SZEGED
2002

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit

KÁROLY TÓTH

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti

TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.

ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Előszó

2002-ben emlékeztünk meg a horvát–magyar államközösség létrejöttének 900. évfordulójáról. Főlelevenítettük a közös múlt legjelentősebb pillanatait, a közös hősokeket, közösen vívott csatákat, győzelmeket. Szinte minden, Horvátországról szóló beszámolóban megemlítésre kerül a horvát szabor (sabor).

A horvátok nemzetgyűlését, rendi gyűlését, tartománygyűlését, illetve országgyűlését jelentő sabor (szabor) a magyar történelemnek illetve jogtörténetének is a része, hiszen olyan intézményről van szó, amely évszázadokon keresztül megtartotta a jelentőségét a nemzetgyűlés, rendi gyűlés, tartománygyűlés illetve országgyűlés fogalmait hordozván. Döntései rendre hatottak a magyar országgyűlés munkájára, főleg azzal, hogy a horvát illetve szlavón szaboron megválasztott követek részt vettek a magyar országgyűlésen, és a szabor követutasításai alapján befolyásolták a magyar országgyűlés végső döntéseit is.

Ugyanakkor a horvátok számára a szabor intézménye – a báni méltóság mellett – az alkotmányosságuk, az önállóságuk, vagy pontosabban különállásuk olyan jelképe volt, amelyről soha nem mondtak le, és amely csak a Habsburg-abszolútizmus éveiben, valamint a délszláv állam keletkezésének idején (1918-tól 1941-ig) nem ülésezhetett.

Éppen ezért a következő oldalakon igyekeztem összefoglalni a horvát szabor szerepét, jelentőségét Horvátország és Magyarország történelmi fejlődése során

A horvát állam megalapítása

A legkorábbi horvát történelemről, a horvátok honfoglalásáról és első államalapítási kísérleteiről keveset tudunk. Az erre a korszakra vonatkozó okiratok eredete ugyanis kétséges, így a legkorábbi horvát történelem legjelentősebb forrása Bيبorbanszületett Konstantin *A birodalom kormányzása* című munkája.¹ Ez alapján született meg a horvát honfoglalási elmélet, amelyet egyes történészek „legendának” vélnék. E szerint a VI. század második felében az avarok elfoglalták a Duna–Tisza-melléket, mire Hérakléiosz császár birodalma határainak védelmére a (fehér) horvátokat segítségül hívta és azok valójában megérkeztek *Dalmatia* és *Liburnia* egykori római tartományokba. A horvátok (illetve fehér horvátok) 626 után – az avarok konstantinápolyi veresége után – telepedtek le új hazájukba. A horvátok egy nemzetsége (öt fivér: *Klukas*, *Lobel*, *Kozences*, *Muchlo* és *Krobat*, s két nővér: *Tuga* és *Buga*) 630–640 között érkezett Fehér Horvátországból az új hazájukba. Fehér Horvátország (a régi hazájuk), mint külön politikai egység még a X. században is fennállt a Kárpátok mögött, a Kis-Lengyelországban volt (Krakkó székhellyel). Az avarok és a szlávok legyőzése után Dalmátiában és Liburniában megtörtént a honfoglalás. A legyőzöttek egy részét a horvátok meggyilkolták, másik részüket elüldözték, végül az avarok egy része elfogadván a horvát fennható-

¹ CONSTANTINE PORPHYROGENITUS: *De administrando imperio* (A birodalom kormányzása). Moravcsik Gyula fordítása, Budapest, 1950.

ságot, maradt, valószínűleg Gács, Korbávia és Lika területén. Ezzel magyarázható az a tény, hogy e megyék területén alakult ki egy külön igazgatási egység a horvát bán vezetése alatt. Maga a császár (Bíborbanszületett Konstantin) a jelzett művében megemlíti, hogy ezen a térségen kell keresni az „*avarok maradékait*”.²

A honfoglalás után felbomlott a nemzetségek közötti kötelék. A letelepedett horvátok egy része – írja Konstantin császár – különvált és elfoglalta *Illyricumot* és *Pannóniát* (a Dráva és Száva közötti tartományok). Tehát a horvátok nem egy, hanem két államalakulatot hoztak létre.

A horvátok a Száván túl építették ki az államukat, melyet a horvát szakirodalom Dalmát–Horvátországgént említ, hogy ezzel meg tudja különböztetni a *Pannonia Saviától*, Dráva és Száva között fekvő államocskától, melyet Pannon–Horvátország néven említ a horvát történetírás.

A Dalmát–Horvátország területe a Cetina folyótól északnyugatra a Verbász és Száva, illetve Una folyókig, valamint Szluinon keresztül Zengig terjeszkedett. A terület 11 zsupánságból (*županija*, zsupánia, megye) valamint egy három zsupánságból álló bántól állott. Ez utóbbi a bánnak közvetlen kormánya alatt állt. A báni zsupánságok: *Lika*, Korbávia (*Krbava*) és Gács (*Gacko*) voltak. A többi zsupánságok elnevezései: *Clebiana* (Hlievno, Livno), *Tzensena* (Cetina), *Imota*, *Pleba* (Pliva), *Pesenta* (Vezenta, Jajcától északra), *Parathalassia* (Primorje, tengermellék), *Brebera* (Bribir, Brebir, Veglia és a Kari tó között), *Nona* (Nin), *Sidrag*, *Nina* (Smina) és *Tinin* (Knin).

A „Pannon–Horvátország” székhelye Sziszek (Sisak) volt. Külön nevét ennek az államocskának sehol sem találunk. A magyar irodalomban a XII. században lassan elterjedt a *Szlavónia* (a szlávok–horvátok földje) elnevezés.

A két horvát (a középkorban a horvátokat gyakran szlávoknak nevezik) állam egymástól független volt.

A historiográfia gyakran a horvát állam születését a IX. századra teszi. Ezt azzal magyarázza, hogy e századból erednek az első írott feljegyzések a horvátokról, illetve azok fejedelmeiről.

A letelepedett horvátok államszervezetének alapját a család és a nemzetség képezte. Egyes családok házközösségben (*zadruga*) éltek, mely egy vagy több falura terjedt ki. Több család összességének területe a zsupánságot (megyét) képezte, melynek élén a *zsupán* (ispán) állt. Elfogadott az a vélemény, hogy eleinte Horvátországban nem létezett közös fejedelem, a zsupánok pedig egymás között egyenrangúak voltak. Ezt a nézetet azonban cáfolja Bíborbanszületett Konstantin művének 30. és 31. fejezete, melyekben a császár kimondja, hogy a dalmát–horvátoknak és a pannon–horvátoknak „*arkhoni*”-juk volt.³ A letelepedett horvátok tehát nem egy laza törzsi szövetséget alkottak, hanem egy uralkodó alatt álló politikai egységet, amely államnak nevezhető.⁴ Mert, ha csak törzsi szövetségről lett volna szó, akkor hogyan magyarázható, hogy a Bizánc uralma alatt álló dalmát városok igen kis területre lettek kiszorítva, valamint azt, hogy miért nem tértek vissza a horvátok honfoglalása után a dalmáciai lakosok a régi telepü-

² NADA KLAJČ: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku (A horvátok története a korai középkorban), *Manualia Universitatis Studiorum Zagradiensis*, Zágráb, 1975, 137, ezzel a ténnyel hozza összhangba Borna horvát herceg „*dux Guduscanorum*” címét.

³ HEKA LÁSZLÓ: Doseljenje Hrvata u domovinu i uspostava Hrvatske države (A horvátok letelepedése és a horvát állam születése), *Godišnjak Hrvatskog glasnika* 1997., Čakovec (Csáktornya), 1997. 12–21.

⁴ Az 1990. évi horvát alkotmány is a horvát államiságának kezdetét a VII. századi hercegségből számítja. Lásd *Ustav Republike Hrvatske* (A Horvát Köztársaság alkotmánya), *Narodne novine Republike Hrvatske*, 1990.

léseikre. Az egykori római tartományok lakosai tehát tartós politikai szövetségben álltak, így szó sincs csupán alkalmi törzsek közötti védelmi szövetségről.

Az első név szerint ismert horvát fejedelem *Viseszláv* (785–802) volt, akiről azt is tudjuk, hogy már megkeresztelkedett. *Borna* (Barnabás) 819–821 években viselte a „*dux Dalmatiae*” címet. A Dráva–Száva közötti állam első ismert fejedelme *Ljudevit* (Lajos) volt 819–823 között. A horvátok 799-ben elismerték a frank fennhatóságot, amíg a dalmát városok és szigetek a bizánc fennhatósága alá tartoztak, de ugyanakkor megőrizték a *municipális jogaikat*. 845-ben *Trpimir* (Trepimiro) lett a fejedelem, aki elismerte Lothár frank király fennsőbbiségét Itália uralkodójaként, de magát „*Dux Chroatorum iuavatus munere divino*” címmel titulálta. Ő a Trpimirovics-uralkodóház megalapítója. 925-től Tomiszláv dux magát „*rex*”-nek nevezte, Horvátországot pedig ettől kezdve királyságként (*regnum*) említik az okiratok. Kristó Gyula egyetért azzal, hogy Közép-Európában az első királyság – nem számítva ide Németországot – Horvátországban kelt életre. A Balti-tengertől az Adriáig húzódó régióban a Magyar Királyság 1000-ben (1001-ben), a Lengyel- 1025-ben, a Cseh Királyság pedig 1085-ben, amíg Ausztria pedig még hercegségi rangra is csak 1156-ban jutott.⁵

A horvát uralkodók vágyát, hogy hatalmukat kiterjesszék a dalmát városokra és szigetekre Tomiszlávnak – igaz, Bizánc beleegyezésével – sikerült megvalósítani. 990 táján II. Bazileosz császár Sztjepán Drzsiszláv horvát királyt kinevezte *eparch*-nak és a *patricius* udvari címmel ajándékozta meg, majd igazgatása alá helyezte a dalmát városokat és szigeteket. Ezután Drzsiszláv Horvátország és Dalmácia királyává koronáztatta magát, mint első horvát király, akinek ez sikerült.⁶ Dalmácia és Horvátország ekkor még nem képeztek egy államjogi testet. IV. Petar Kresimir volt az első horvát király, akinek a dalmát városok fölött is sikerült uralkodni és magát „*rex Dalmatiae et Chroatae*” koronáztatni.⁷ 1069 táján tehát Horvátország és Dalmácia egy *regnumot* képeztek, amelynek neve „*regnum Chroata et Dalmatia*” volt. A bizánci oklevelek inkább a „*Chroata*” a pápák pedig a „*Dalmatia*” neveket alkalmazták. A magyar királyi kancellária nyomán már a XI. század végén előfordult a „*Sclavonia*” (Szlavónia) név is.

A magyar–horvát államközösség

A horvát és a magyar történészek, jogtörténészek közül még ma sem számít lezárt vitának annak megmagyarázása, valójában hogyan is jött létre az államközösség. Valójában a közjogi kérdések megítélését döntően befolyásolja az, hogy a magyar–horvát állam keletkezését, milyen jogi alapról ítéljük meg. Ha azt a nézetet valljuk, hogy a megüresedett horvát trónt – Zvonimir király fiú utód nélküli halála után – a magyar királyok (Szent László és Könyves Kálmán) fegyveres úton szereztek meg, akkor Horvátország csakis Magyarország „*meghódított, alávetett része*” (*partes subjectae*) lehet. Ha pedig úgy véljük, hogy Kálmán királyunk a horvát trónra azután lépett, miután a 12

⁵ KRISTÓ GYULA: A magyar–horvát perszonálunió kialakulása. *Tiszatáj*, Szeged, 2002. 10. sz. 39–44. p. 39.

⁶ FERDO ŠIŠIĆ: i. m. 121, Trpimir Macan: *Povijest hrvatskoga naroda* (A horvát nemzet története), Zágráb, 1992. NADA KLAIĆ: i. m. 67.

⁷ HEKA LÁSZLÓ: Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica*. Tomus LII. Fasciculus 4, Szeged, 1997, 13.

horvát törzs fejeivel szerződést (*Qualiter* vagy *Pacta conventa*) kötött, akkor jogos az állítás, mely szerint Horvátország *socia regna*, Magyarország *társországa* volt. Az előbbi esetben Horvátország Magyarország része, bármilyen államisági jelleg nélkül, amíg az utóbbi esetben Horvátország és Magyarország perszonális unióhoz hasonló kapcsolatban álltak.⁸

Véleményem szerint királyaink fegyverrel valósították meg az örökösödési jogukat. Zvonimir királynak nem volt utóda, ezért a felesége, Ilona és horvát előkelők egy része a trónra Ilona öcsét, Szent Lászlót hívták.⁹ A magyar király kiterjesztette a hatalmát a Dráva–Száva közötti részre, majd a besenyők előrenyomulása miatt kényszerült visszateretni országába. Az általa megszerzett részt (a későbbi Szlavóniát) nem csatolta országához, de kiépítette a vármegyerendszert, Zágrábban pedig püspökséget alapított, amelyet a kalocsai érsekség alá helyezett. Kálmán király ugyan legyőzte 1097-ben Gvozdegyesgnél a horvát hadat, ám magát mégis 1102-ben horvát királlyá koronáztatta „*weil diese Krönung am besten und verständlichen die Gesetzmässigkeit seiner Regierung und die tatsächliche Besitzergreifung seines Landes und seiner königlichen Rechte dokumentierte*”.¹⁰

Megítélésem szerint Kálmán azért várt öt évig a koronáztatásra, mert nem tudta kire hagyni Horvátországot, ő maga pedig nem tartózkodott ott. A horvátok között valószínűleg senki sem érezte magát elég erősnek arra, hogy megkísérelje a trón elfoglalását, főleg azért mert a trón körüli zavargások Zvonimir király halála (1089) óta tartottak. A Trpimirovics uralkodóház kihalása és a béke érdeke készíthették a horvát főurakat arra, hogy fogadják el Kálmánt, illetve az Árpád-házi királyokat, mint a horvát trón törvényes örököseit. Ezen állításomat az oklevelek is bizonyítják, melyekben olvashatjuk: „*Urunk Jézus Krisztus emberé válásának 1102-ik évében, Kálmán, Isten kegyelméből magyar-, horvát- és dalmát-országok királya, előleges érett tanácskozás következtében, miután megkoronáztattam a tenger melléki Biogradban, a királyi városban...*”.¹¹ Kálmán király koronáztatása tehát nem csak Horvátország elfoglalásának ünnepélyes proklamálása volt (habár tudatni is akarta a horvátokkal, a szomszédos államok uralkodóival, valamint Álmossal is, hogy ő lett Horvátország királya), hanem bizonyára a király ígéretet tett a horvát uraknak arra, hogy meg fogja őrizni a Horvát Királyság jogait és kiváltságait és megvédeni az országot.

Mivel a magyar királyok nem tartózkodtak Horvátországban és Dalmáciában, az uralkodást a nevükben a horvát bán végezte. A Dráva–Száva közötti részen – Szlavóniában – az *ifjabb hercegség* intézménye érvényesült, így ez a terület sokkal szorosabb kapcsolatban volt Magyarországgal, mint a Száván túli terület. Ahhoz, hogy a magyar királyok meg tudják erősíteni a hatalmukat szükséges volt korlátozni a horvát bánok szerepét. Ez a *Subics* családból (későbbi Zrínyi) származó *örökös bánok* legyőzésével 1322-ben sikerült Károly Róbertnek.

⁸ A magyar és a horvát szakirodalomban lezajlott vitáról lásd HEKA LÁSZLÓ: *Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez*, Szeged, 2001., 17–23.

⁹ Kristó Gyula Imre herceg frigyéről tárgyalva a legvalószínűbbnek tartja azt, hogy Szent István fia feleségül vette III. Kresimir (997–1030) horvát király leányát, és ezzel még Zvonimir házassága előtt is a magyar illetve horvát uralkodóházak rokonsági kapcsolatban álltak. Lásd KRISTÓ GYULA: i. m.

¹⁰ HÓMAN BALINT: *Geschichte des ungarischen Mittelalters. B. I. Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jh.*, Berlin, 1940. Idézi Nada Klaić i. m. 513.

¹¹ PALUGYAY IMRE: *A Kapcsolt-részek (Slavonia-Croatia) történelmi- s jog-viszonyai Magyarországhoz*, Pozsony, 1863, 17.

A mohácsi vész után Horvátország megtartotta magának a királyválasztási jogot. 1527. január 1-jén Cetinben a horvát szábor megválasztotta Habsburg Ferdinándot, január 6-án a szlavón szábor Szapolyai Jánosra voksolt. A horvátok és a szlavónok farkasszemet néztek, amíg I. Ferdinánd győzelme után a szlavón tartománygyűlés el nem fogadta I. Ferdinándot királlyá. A horvátok és a Habsburgok közötti viszonyok nem nevezhetők felhőtlennek, de különösen problémássá a „szégyenteljes vasvári béke” után váltak. A Zrínyiek és Frangepánok Wesselényivel, Nádasdyval és Rákócziával összeesküvést terveztek, melyet a magyar irodalomban „Wesselényi-féle”, a horvát történetírásban „Zrínyi–Frangepán-féle összeesküvés” címen örökítettek meg. Ez összeesküvés eredményezte a két neves horvát család – Zrínyi és Frangepán – kihalását, vagyonaik elkobzását, a horvát nemesség északra (Magyarország, Ausztria) felé húzódását. A katonai határörvidéki német tisztek önkényeskedése is a horvát főurak Magyarországra felé húzódásához vezetett. A török hódítások következményeként az ország jelentős területe elveszett, illetve határörvidék részévé vált, és ott a Horvátország legmagasabb intézményei – a horvát szábor, és a bán – nem bírtak semmilyen hatáskörrel. Az elszegényedett Horvátország számára súlyos csapást jelentett a magyar országgyűlés indítványa, mely szerint a horvát szábor által hozott határozatok (melyeket az uralkodónak állt jogában szentesíteni) nem ellenezhettek a magyar törvényekkel. Az indítványból nem lett törvény, de az 1712. évi ún. *horvát pragmatica sanctio* létrehozása jó részben ennek (is) köszönhető. A magyar–horvát közjogi vita mégis az 1790. évi országgyűlésre vezethető vissza és elhúzódott 1848-ig, amikor a történelem folyamán a horvátok először – egyben utoljára is – fegyverrel fordultak a „magyar testvérekkel” szembe. Igazat megvallva Jellasics báró, a horvát hadsereg vezére, mint osztrák tábornok és délszláv eszmében gondolkodó politikus, nagy részben a határörökkel (ahol a szerb katonák jelentős számban voltak képviselve) hatolt be Magyarországra. A „szolgálat teljesítéséért” a Jellasics bán által kormányzott Horvátország a császártól éppúgy részesülhetett az abszolutizmusban, mint Magyarország. Amikor a bán próbált szót emelni ez ellen, a császártól azt a választ kapta, hogy Horvátországot is „rebelistáknak” fogja tekinteni az udvar, mint Magyarországot.

Az 1868:XXX. tc. „a magyar–horvát kiegyezésről” jogi alapokra fektette a magyar–horvát közjogi viszonyokat. Ötven évvel később megszűnt az államközösség, Horvátország pedig – akarva-akaratlanul – a délszláv állam részévé vált. Az 1941–1945 között fennállt bábállam kivételével, még 46 évet kellett várni, amíg a demokratikus változások következményeként, az ország vezetősége, népszavazás után kikiáltotta Horvátország függetlenné válását.

Horvátország különállása

Horvátország és Dalmácia viszonya a magyar koronához „kezdetben leginkább a perszonálunió fogalmával leírható kapcsolat formájában” nyilvánult meg, „vagyis e területek állami és jogrendje érintetlenül maradván, a közös király személye fűzte őket hazáinkhoz.”¹²

Amikor Horvátország és Dalmácia (illetve Szlavónia) a magyar fennhatóság alá került, javarészt osztottak Magyarországra sorsában is. A XIII. században a patrimonális

¹² Uo. 66.

államszervezet bomlása folytán ezeken a területeken is változások történtek. Szlavóniában már a XIII. században tapasztalhatjuk a feudális széttagoltság államának keletkezését, még ez Horvátországban és még inkább Dalmáciában lassabban és nehezebben valósult meg. Kevés volt az a föld, amely biztos kezekben volt, állította Marko Kostrenčić, ezért itt nem volt helye a magyar mintára épült vármegye rendszernek, mely Szlavóniában korán elterjedt. Az első ismert donacionális-feudális adományozás, Modrus zsupánság 1193-ban III. Béla által bekövetkezett adományozása volt Frangepán Bertalan javára. Később a Subics hercegek is megkapták Bribir, Brebir zsupánságot. Amíg Magyarországon a feudális széttagoltság államában nagyarányú birtokadományozások folytán az uralkodó kénytelen lett osztózni a hatalmon is a kialakuló nagybirtokosokkal, addig Horvátországban az Árpád-házi uralkodók idejének kezdetén ténylegesen a föld nem is képezte a király birtokát, hanem a nemzetség kezében maradt, és azt a zsupán a nemzetség nevében igazgatta. A király nem tartózkodott Horvátországban, és az államot a bán révén igazgatta. A horvát bánnak a XIV. század elején (Subics Pál és Mladen) már akkora hatalma volt, hogy „*Bosznia urának*” nevezte magát, és a báni tisztséget örökletesnek nyilvánította. A király a bán legyőzésével, majd a többi horvát oligarchák elleni küzdelem sikeres befejezésével megkötötte a zárai békét (1358), és ezzel elfogadtatta a hatalmát Horvátországban is. Azonban Nagy Lajos halála után ismét polgárháborúk színtere lett Horvátország, amelyekbe a szomszéd Bosznia, illetve annak kormányzói, uralkodói is bekapcsolódtak. Mátyás hatalma kiterjedt Horvátországra is, azonban, még neki sem sikerült elérni, hogy a horvát szabor követeket küldjön a magyar országgyűlésre, amit a szlavón szabor rendszeresen teljesített. Horvátországban tehát a feudalizmus lassabban gyökerezett meg, és a nemzetségi elemek sokáig megmaradtak.

Dalmácia területén, mely a tengerpart jelentős részét foglalta el, a városoknak önkormányzati jogaik voltak, melyek inkább az olasz városköztársasághoz hasonló jogi státusra utaltak, mintsem a szabad királyi városok státusára.

A magyar-horvát államközösség során tehát Horvátország különállással bírt, amelyet elsősorban a horvát báni méltóság, illetve még inkább a horvát szabor biztosítottak a számára. 1420 után Dalmácia jelentős területe Velence birtokába került, majd a török előrenyomulás folytán a horvátok az őshazájukból egyre inkább észak felé húzódtak. Ezzel együtt a horvát történelmi név is az egykori Szlavóniára terjedt ki. A Szlavónia nevét pedig 1745 után Mária Terézia rendelete alapján Pozsega, Verőce és Szerém megyék kapták, melyeket a császárnő a bán és a szabor fennhatósága alá helyezett. 1741-ben Mária Terézia a XVIII. tc.-ben szentesítette, „*Erdély, valamint a Magyarországhoz tartozó megyék, kerületek és vidékek visszacsatolását és bekebelezését*”. „Az 1741:L. tc.-ben „*Alsó-Szlavonország visszakebelezéséről*” a királynő elrendelte: „*Ami Alsó-Szlavonországból, főntebb a 18. cikkelyben megírt módon, az ország szent koronája joghatóságába visszacsatolandó lesz, a királyi szent felség kegyelmes beleegyezésével és az 1715. évi 118. cikkely szerint is, az ország és bán hatóságának rendeltessék alá.*

Egyszersmind Ő királyi szent felsége, a fönt említett 118. cikkely értelmében is (a mennyiben még kinevezve nem volnának) főispánokat fog rendelni”.¹³ 1745-ben a királynő visszaállította Szerém, Verőce és Pozsega vármegyéket és egyesítette azokat Horvátországgal. Az egyesítést és a vármegyék felújítását Batthyány Károly horvát bán hajtotta végre. Az 1746. évi rendeletével a királynő a négy megye területéből kihasította

¹³ Vö. 1606. bécsi béke 9. c., 1868:XXX. t.c. 66.c. *Magyar Törvénytár 1740–1835. évi törvénycikkek, Mária Terézia 1741. évi decretuma /I./, 49.*

a bródi, gradiskai és pétervárad határőrvidéket, a megmaradt részt – Valkó megye eltörlesztésével – három vármegyére osztotta és ezeket a bán hatósága alá adta. Ezt követően több mint egy évszázadon keresztül tartott a közjogi vita „Alsó-Szlavónia” hovatartozásáról. Ettől kezdve azonban, mind a horvát, mind a magyar fél a három vármegye területét Szlavóniának nevezte, illetve a magyar rendek „Alsó-Szlavóniának”.

Az 1751. évi pozsonyi országgyűlésen Verőce megye alispánja Spisics Antal (Antun Špišić Japranski) javasolta, hogy a három vármegye is követeket küldjön a magyar országgyűlésre, mint ahogyan azt a magyar vármegyék tették. Szerinte ugyanis az említett három megye amúgy is a magyar megyék mintájára épült, az adót is a magyar vármegyékhez hasonlóan fizette, és ugyanúgy fogadta a Helytartótanács intézkedéseit. Ezért a követeket a magyar országgyűlésre, illetve a horvát száborba is küldhetné. Az 1751:XXIII. tc. „*Hogy Szerém, Verőce és Pozsega vármegyék ezentúl az országgyűlésekre meghivassanak*” kimondta „*hogy Szerém, Verőce és Pozsega vármegyék ezentúl az országgyűlésekre meghivatván, az ország többi vármegyéi között újlag ülés- és szavazatjogot élvezhessenek, egyebekben Magyarországnak és a bánnak joghatósága épségben maradván*”.¹⁴ Ez a törvénycikk látszólag megoldotta „Alsó-Szlavónia” kérdését, amely azonban az 1790-1848. évi országgyűléseken sok heves vitát váltott ki a magyar és a horvát követek között. Ez idő alatt a szlávón főpapok (diakovári, szerémi és pécsi), főurak, és ispánok (zsupánok) virilis helyvel és szavazattal rendelkeztek a horvát száborban.

Tehát a horvát szábor a magyar országgyűléstől függetlenül ülésezett és határozatokat hozott. Az 1708. évi pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek olyan határozatot szerettek volna szentesíteni, mely kimondaná, hogy a jövőben a király csak a szábor azon határozatait szentesítheti, melyek nem ellenkeznek az érvényes magyar törvényekkel (*in quantum positivis regni Hungariae legibus non sunt contraria*). A „*concordantia*”-ra vonatkozó törvénycikket nem szentesítette az uralkodó, mert a pestisjárvány miatt az országgyűlés minden határozat nélkül feloszlott. A magyar országgyűlés szándéka óvásra intette a horvát főurakat és rendeket, akik a következő néhány évben a Magyarországra való beolvadástól tartva, emancipálni igyekeztek Horvát-Szlavonországot Magyarországtól. Ennek fényében kell értelmezni az 1712. évi „horvát Pragmatica Sanctio” létrehozását, amely kétségtelenül hatással volt a magyar országgyűlés munkájára is. Az 1712. évi országgyűlésen a nagy számban összegyűlt rendek két fontos kérdéssel foglalkoztak: „*1. vajon a király a nemzet jogait biztosító alkotmányos hitlevelet a koronázás előtt adja-e ki, mint ekkor szokásban volt, vagy csak azután? 2. vajon abból ki kelljen-e hagyni az eddig bennfoglalt pontot, hogy a trónöröklés csak a fiágot illeti, s helyébe iktatni, a miről tudva volt, hogy a király legfőbb óhajta, a leányág esetleges örökösödését is, a fiág netaláni kihalása után. A rendek nem voltak egy véleményen, s a többség minden e részben való változtatás ellen nyilatkozott, noha az utóbbit a horvátországi rendek Zágrábban már korábban elfogadták, s annak elfogadására a magyarországi tekintélyesebb főurak nagyobb része már akkor hajlandó volt, s nem tartozott a lehetetlenségek közé, hogy a női örökösödést, ha a király az iránt indítványt tesz, már akkor keresztül lehetett volna hajtani*”.¹⁵ A Pragmatica Sanctio keresztülvitelének szándéka még titokban volt, amikor 1712. március 9-én a zágrábi püspök,

¹⁴ Vö. 1848:V. t.c. 5. 73–75. jegyzeteivel. *Magyar Törvénytár, 1740–1835. évi törvénycikkek*. Mária Terézia 1751. évi decretuma III./, 85.

¹⁵ *Magyar Törvénytár 1657–1740. évi törvénycikkek*. TÓTH LŐRINCZ: *Bevezetés III. Károly uralkodása. A pragmatica Sanctio*, 375.

Esterházy Imre meghívására, az ő püspöki rezidenciájában összegyűltek a horvát rendek. A zágrábi püspök helytartóként helyettesítette politikai ügyekben Horvát-Szlávonország területén az azon kívül tartózkodó horvát bánt, Pálffy Jánost. A horvát szabor – Esterházy püspök, valamint *Draskovich János* gróf, *Delisimunovics Ferenc* gróf és *Plemics György* (Juraj Plemić Otočki) protonotarius támogatásával – ismerve az uralkodó óhaját önként vállalkozott arra, hogy megtárgyalja vajon mi történik, ha az uralkodó család fiágon kihal. Erre a tárgyalásra egyrészt azért került sor, mert a horvátok a király kedvében akartak járni, másrészt pedig azért, mert a horvát rendek, melyek a török elleni harcokban oly sokat szenvedtek, úgy vélték a király szabad választásának esetén véres polgárháború törhetne ki. Jogosan tarthattak az idegen beavatkozástól. Erre Lengyelország volt a kellő példa, hangoztatták a horvát rendek. Ezért elfogadták az 1712:7. számú határozatot, a Habsburg-ház nőutódainak örökösödéséről, amelyben kimondják, hogy az ország uralmát mindenkor az örökölje, aki Auszria, Stájerország és Karinthia fölött uralkodik.

A horvát szaboron megjelent rendek már úgy érezték, Magyarországgal szemben háttérbe szorultak, ezért is külön kiemelték, hogy ők nem Magyarországnak, hanem a magyar királyoknak vetették alá magukat, mint szabad nép, és most is a király óhaját követik.

Az 1712. március 15-én a császárhoz intézett feliratban a szabor kimondta: „*Mi ugyan, a törvények szerint, Magyarországhoz társult ország vagyunk, de nem vagyunk alattvalói. Valamikor saját vérünkől származó királyaink voltak, nem pedig magyar királyok. Semmiféle erő, sem rabság nem rendelt minket a magyarok, illetve a magyar király alá, hanem mi saját akaratunkból fogadtuk el a magyar király uralmát. A királyukat addig fogjuk elismerni, amíg az Auszria uralkodója lesz. Ha ez nem következik be, akkor meg fogjuk hallgatni a szabad választás csábító szavát. Nem vagyunk kötelesek Magyarországot követni, mert szabadok vagyunk, nem pedig rabok*”.¹⁶

A horvát küldöttséget szíves fogadtatásban részesítették Bécsben, ahol az uralkodó megerősítette kiváltságaikat, sőt azok bővítését is megígérte. A határozatot nem szentesítette. Néhány nappal később (1712. április 27-én) a bécsi *titkos konferencia* (*secretior conferentia*) tagjai tanácskoztak e kérdésben, és elfogadták a szabor határozatát, majd úgy döntöttek, hogy a kérdést magyar országgyűlés elé viszik, s az ügyet úgy adják elő, mintha a magyarok önként mondták volna ki a leányági örökösödést. Ennek érdekében 1712. július 1-től 7-ig értekezletre hívták össze a magyar főurakat, akik helyesnek vélték a kérdés országgyűlésre hozását, de néhány feltétellel. Miután ezekről a feltételekről a nádor értesítette az udvart, az uralkodó célszerűbbnek látta elhalasztani az ügy országgyűlés elé való vitelét. Ezért nem is került az országgyűlés elé.

Amikor az 1712. évi pozsonyi országgyűlésen megjelentek a horvát követek és főurak, a magyar rendek hangosan kifejtették elégedetlenségüket a szabor döntése miatt. Különösen Esterházy püspök megjelenése váltott ki erős reakciót honfitársai sorában. A horvát származású zágrábi kanonok Kovacevics Tamás (Toma Kovačević) a következő feljegyzést hagyta maga után: „*Unde Esterhasii nomen ubique odiosum, honor a detractoribus dire laceratus, commota denique tanta indignatio a sacratis aequae ac laicis viris, ut illi nihil partum voluerint, nisi quod fecisse non poterant*.”¹⁷ 1712. au-

¹⁶ Az eredeti szöveg a bécsi Állami levéltárban található. A feliratot közli IVAN KUKULJEVIĆ: *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II. köt. 105–107.

¹⁷ A kézirat a zágrábi Horvát tudományos és művészeti akadémián található (*Catalogus praesulum Zagrabiensum*). Vjekoslav Klaić közölte a Vjesnik kr. zem. arkiva XIV. köt. 1912, 67.

gusztus 2-án az országgyűlést szétkergette a pestisjárvány. A folytatására 1714-ben került sor.

Az uralkodó a horvátoknak az 1715. évi törvénycikkek szentesítésénél kedvükben járt. A 118. tc-ben hozzájárult – Horvát–Szlavonországok karainak és rendeinek kérelmére – Alsó Szlavónia bekebelezését foganatosítani egy felállítandó bizottság útján. A 119. tc. megengedte Horvát–Szlavonország és a vele szomszédos tartományok közötti szabad kereskedelmet. A legfontosabb törvénycikk az 1715:120. „*Dalmát- Horvát- és Szlavonország ekkorig megerősített s más ezentúl Ő felségétől megerősítendő szabályairól*” volt.

Horvát-Szlavon-és Dalmátország szempontjából fennmaradt az 1687:23. tc, amely szerint ott protestánsok birtokot nem szerezhettek. (125. tc.). Ezt a törvénycikket Tóth Lőrinc a következő szavakkal értékelte: „...a horvát rendek ismét sürgetik a nekik oly kedves föltnak, mellyel alkotmányuk szennyezve van, a protestánsokat náluk birtokszerezéstől eltiltó 1687:25. tc. megújítását, s az nekik meg is adatik”.¹⁸ Ezeken kívül még néhány törvénycikk foglalkozik a horvát városok ügyeivel, jogaikkal, közigazgatással és törvénykezéssel (116, 118, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128. tc.).

A horvát Pragmatica Sanctio nem nyeri szentesítést, de nagy hatással volt a Pragmatica Sanctio elfogadásában. A Pragmatica Sanctio olyan nagy jelentőséggel bírt, hogy azt Deák Ferenc „az alkotmányfejlődés határkövének minősítette a „Corona” fogalmáról adott elemzésében” [Vö. Adalék a magyar közjoghoz. 1865. 81–85. (reprint) Kovács I.: Utószó, 1987. 48–50. jegyzetnél].¹⁹

A Pragmatica Sanctiot, 1722. június 30-án a magyar országgyűlés is elfogadta. Az 1723. június 19-én szentesített 1723:1. és 2. tc. rögzítette, hogy a magyar korona a Habsburg-ház I. Lipóttól leszármazó nőágán az elsőszülöttség szerint az alábbi sorrendben öröklődik: III. Károly leányai, majd I. József, végül I. Lipót leányai. A trónra jutó nőágon belül azonban ismét a fiági leszármazás érvényesül. I. Lipót ágának kihaltával a szabad királyválasztás joga visszaszáll a nemzetre.

Az 1723: 3. tc.-ben „Az ország s kapcsolt részei karainak és rendeinek jogait, kiváltságait és szabadságát megerősítik” címmel, az uralkodó biztosította Magyarország és a kapcsolt részeinek alkotmányos jogait: „Ő legszenteségesebb császári és királyi felsége az ország s az ahhoz kapcsolt részek összes hű karainak és rendeinek minden, ugy hitlélbe foglalt, mint bármely más jogait, szabadságait, kiváltságait s mentességeit, és előjogait, az alkotott törvényeket s helybenhagyott szokásokat /a jelen országgyűlés 1. és 2. törvénycikkelyének megfelelően, melyek az 1715-ik évi 1., 2., és 3. törvénycikkelyek s az ott foglalt esküforma értelmében veendő, kegyelmesen megerősíti s meg fogja tartani.

1. Hasonlóképpen utódai is, Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek karait és rendeit ugyanazon kiváltságokban s az említett mentességekben és törvényekben sértetlenül megtartandják.
2. Melyeket ezenkívül Ő legszenteségesebb felsége az övei részéről, bármely rendüek, ranguak s állapotuak legyenek is, meg fog tartatni.”²⁰

¹⁸ Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek, TÓTH LŐRINCZ: Bevezetés. III. Károly uralkodása. A Pragmatica Sanctio, 384.

¹⁹ PECZE FERENC: A mai horvát alkotmány és a jus publicum croatico-hungaricum utóélete, *Magyarország és Európa*, 1994, 1. sz. 48.

²⁰ Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek, III. Károly 1723. évi decretuma, 569.

A horvát bán és a szabor (sabor) jelentősége

Az Aranybulla (1222) hatása kiterjedt a Dráván túli területre is, éppen úgy, mint a nemesi vármegye rendszer. Szlavónia alkotmányos egybeolvadását Magyarországgal tanúsítja a szlavón szabor (rendi gyűlés, tartománygyűlés) 1273. évi megtartása, azaz mindössze hat évvel az első magyar országgyűlés után. Horvátország és Dalmácia különállását az is bizonyítja, hogy az első – ismert – horvát szabort csak 1351-ben tartották meg. Ekkorára már a zsupániák átalakultak nemesi vármegyékké, a zsupánok pedig már nem voltak a nemzetségek fejei, hanem feudális urak. A dalmát városok különállást élveztek.

A három megye (mármint Horvát–Szlavón- és Dalmátországok) királyságban a király után a bán következik, aki az igazgatást a szaborral együtt végzi. A szabor jogosult saját törvényeket alkotni, melyeket a király elé terjesztett szentesítés végett. Ez az az autonómia, melyet az 1790:LVIII. tc. is megerősített. A szabor választotta a főkapitányt, az ítélmestert (protonotarius), és korábban javaslatokat tett a betöltendő báni méltóságra. A szabor 1790-ig az adókat szabta ki, és jogosult volt az újonc ajánlásra. A horvát szabor képviselve lett a magyar országgyűlésen, de nem, mint a magyar vármegyék, hanem mint külön királyság két követ (*oratores, nuncii regni*) és az ítélmester által. Külön felelősségi bírósága volt, a báni szék, amelytől korábban csak a királyi kúria elé lehetett fellebezni. Horvátországban csak féladót kellett fizetni. I. Lipót rendelete és az 1741:XXXVIII. tc. alapján nem kellett szállást adni a katonaságnak. Az *insurrectio* és a hadsereg Horvátország belügyének számított, jogában állt olcsó tengeri sót vásárolni, szabadon döntött a vallásügyi kérdésekben és a hivatalos nyelvről.

A XVI. század elején Horvátország (és Szlavónia) jelentős területei török uralom alá kerültek, így a szabor jegyzőkönyvei az egykori királyságot „*reliquie reliquiarum olim regni Croatiae*” neven említik. Nemcsak a török hódítások, és Dalmácia elvesztése csonkították az állam területét, hanem a Katonai Határőrvidék keletkezése is. A határőrvidéket kivonták a horvát bán és a szabor fennhatósága alól. A bán hatalma a Habsburg királyok idején csupán Zágráb, Körös és Varasd vármegyékre terjedt ki. 1745-ben a hatásköre kiterjedt a Mária Terézia által létrehozott Pozsega, Verőce és Szerém (Alsó-Szlavónia, a mai Szlavónia) vármegyékre is.²¹ Végül 1881-ben a Katonai határőrvidék felszámolása után a bán hatásköre kiterjedt erre a területre is. I. § *Ennélfogva, Ő felsége ismert jószágos beleegyezésének hozzájárultával, megállapítják: hogy a fenn említett országok joghatóságának, jogainak és szabadságainak s a báni hatalomnak, úgy béke, mint háború idején fenntartására nézve, az 1608-iki koronázás előtti 11-ik tc., 1609:XXVII., 1649:XXXIII., 1681: LXII., LXVI. és LXXI., s más, ezekben hivatott törvénycikkelyeket, az említett módon, foganatosan megtartsák.*²²

Talán nem véletlenül került a báni hatalomról szóló cikkely mellé az 1687:XXIII. tc., amely Horvátország külön jogállását biztosította. „*Hogy Dalmát-, Horvát- és Szlavonországban senki, a római katolikuson kívül, jószágokat ne birtokolhasson*” című törvénycikkben a következő olvasható: „*Továbbá a lelkek egyetértésének, s az ország nyugalmanak fenntartására, mely főképpen a vallás egységében áll, s a mondott országokban ez alapon nyugszik:*

²¹ Lásd HEKA LÁSZLÓ: Cesarica Marija Terezija i slavonko pitanje (Mária Terézia császárnő és a szlavón kérdés), *Hrvatske novine*, Eisenstadt (Kismarton), 1997. 22. sz. 12.

²² *Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkék, I. Lipót 1687. évi decretuma*, Budapest, 1900. 351. Vö. 1681:LXVI, és LXXI., 1741:VIII. tc.

1. § *Őfelsége jóságos helybenhagyásával határozták: hogy Dalmát-, Horvát- és Szlavonországban, ezeknek e helyütt megerősített helyhatósági törvényei szerint, úgy a jelenleg azok joghatósága alatt levő, mint az azokhoz Ő legszentségeőbb felsége kijelentése szerint jövőben visszacsatolandó részekben, ezután is mint ekkorig, csupán a katolikusok lehessenek fekvőjóságok birtokában.*²³ Az 1439:XXVI. és az 1492:VIII. tc.-ek szerint a király szabadon nevezhette ki a „született magyarok” sorából a bánt. Ez a kikötés azt jelentette, hogy horvát bán nem lehetett az, aki nem volt született hazai nemes (a honosítás, indigenatus, nem volt elegendő), illetve akinek nem volt földje Horvátország, illetve Szlavónia területén.²⁴ Az 1741:XLVII. tc. alapján a bán köteles volt állandó horvátországi (szlavóniai) tartózkodási hellyel rendelkezni, és ténylegesen ott tartózkodni is.²⁵

Később szokássá vált, hogy a horvát szábor jelölte (*commendatio*) a bánt, a király pedig a több jelölt közül az egyiket kinevezte bánná. Ez a szokás a Habsburg királyok idején alakult ki, de a horvátoknak a kijelölési jogra való igényét az 1790. évi országgyűlés, valamint az 1861. november 8-ki királyi leírat is elutasította.

A kinevezett bánnak esküt kellett tenni a király vagy megbízottjának kezébe (1486:LXXIII, 1492:XXXIII. tc.). A Habsburg-házi uralkodók idején szokásossá vált az ünnepélyes beiktatás (1609:XXVIII, 1647:LI. tc.). Az ünnepélyes beiktatás a száboron történt meg, amikor a bán a királyi biztos kezébe tette az esküt. A beiktatás a Szent Márk templomban történt. A nemesség zászlóval ment ez ünnepség alkalmából az új bán elébe és az állam jogaát a kezeibe adta. Ez a megtiszteltetés nem járt a báni helytartónak.

A báni fizetést a szábor határozta meg, majd a költségvetésbe tervezték, és állandó összegként fizették a bánnak.

A báni méltóságot betöltő személy a királynak tartozott felelősséggel. Az urakodó bármikor elmozdíthatta őt állásából. Később a szábor és a magyar országgyűlés is szerették volna megszerezni a bán felelősségre vonásának jogát.

A bán hívta össze a száborokat, és elnökölt azokon. Ezek a jogok egyébként az uralkodókat illették, így azok gyakorlása a horvát bán részéről tanúskodik a bán alkotmányos jelentőségéről. Miksa uralkodása alatt megszűnt a bán azon joga, hogy szükség esetén hívja össze a szábor (ex edicto bani). Ez időtől kezdve már csak királyi parancs alapján hívhatta össze a bán a horvát szábor (ad mandatum caes, et regiae maiestatis ex edicto bani). Ezt az 1791:LVIII. tc. is szabályozta.

Az 1868. évi kiegyezés után a bán felelősséggel tartozott a szábornak. E jogi felelőségének részleteit az 1874. évi január 10-én kelt horvát törvény szabályozta. A törvény szerint, a bán elleni vádat legalább 20 tag indítványára, a szábor mondta ki. Az ítélőszék 12 felső bíróból és 12 választott szábori képviselőből alakult meg. Az élén a hétszemélyes tábla elnöke volt. A vádló és a vádlott 6-6 jelöltet vizsavethetett. Az így létrejött ítélőszék által kiszabott büntetés lehetett a bán szolgálatból való elbocsátása vagy örökös hivatalvesztése.²⁶

²³ Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek, I. Lipót 1687. évi decretuma, 351. Vö. 1715:XXX., 1723:XXXVI, 1741:XLVI, 1790:XXV. t.c.(14. §).

²⁴ Mert nem volt földje Horvátország illetve Szlavónia területén, a horvátok nem akarták 1513-ban elismerni Perényi nádort horvát bánnak. Lásd B. JESZENSZKY BÉLA: *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz*, Budapest, 1889, 109.

²⁵ Mert nem tartott állandó lakást Horvátország területén, a horvátok 1527-ben panaszt emeltek Batthyány bán ellen. Lásd B. JESZENSZKY BÉLA: i. m. 109. Vö. 1741:XLVII, és 1765:XXXVII. tc.-eket.

²⁶ Lásd B. JESZENSZKY BÉLA: i. m. 112.

A belügyek intézését a bán a belügyi osztályfőnökökre bízta. A szabor önállóan szabályozta a közigazgatást az 1870:17. tc-el, valamint az 1874. november 15-i törvénnyel. Az előbbi szabályzatok alapján a közigazgatást egészen új alapra fektették. A járás fő tisztviselőit (főispán, alispán, kerületi előljáró, orvos, mérnök, iskolafelügyelő) a király illetve a bán nevezte ki, a horvát bán kormányza felügyeleti és fellebezési fórum lett.

Az igazságügy is a bán vezetése alatt állt. Az igazságszolgáltatást – három fokon – az 1870:XI. (horvát) tc. szerint a bán előterjesztésére a király által kinevezett bírák végezték, a király nevében. Az 1874. február 28-i törvény szerint a bán megszűnt Horvát-Szlavón- és Dalmátországok első bírása lenni.

Mint a felsoroltakból látszik: a bán és a szabor egymásra voltak utalva, és közösen végezték Horvátország ügyeit.

A horvát szabor és a magyar (közös) országgyűlés

Még a horvát nemzeti uralkodóház idején tartottak nemzetgyűlések illetve egyházi zsinatokat (pl. Splitben 925-ben és 928-ban), amelyek horvátul a szabor nevével viselték, de ezek jelentősen különböztek azoktól a szaboroktól, melyek a XIII. század második felében jelentkeztek, és amelyek feudális jellegűek. Azok a király hatalmának korlátozását jelentették. A renddé alakult nemesek a bánnal vagy a királlyal közösen döntenek a törvényhozásról, igazságszolgáltatásról, illetve közigazgatásról. A szaborokat meg lehet különböztetni aszerint, hogy azokat a bán (gyakrabban) vagy a király (ritkábban) hívatta össze és szentesítette a létrehozott határozatokat, valamint arról, hogy azok szlavón, vagy horvát–dalmát szaborok voltak.

Az eredeti horvát elnevezése a spravišće vagy stanak volt, latinul generalis diacta, generalis congregatio illetve regni conventus. A szabori pecsétben az 1527 előtti karokra és rendekre érvényes elnevezés a universitas nobilium regni Sclavoniae állt, de ez az elnevezés nem teljes, hiszen a szabor jegyzőkönyvei (protocoll) szerint a cím Generalis congregatio dominorum statutum et ordinum Regni volt. Ez utóbbi megfelel a szerepének, hiszen kollegiális testület volt, amely a királlyal együtt az államapparátus legmagasabb szervét képezte.

A szabor alatt a Horvát- és Szlavón Királyság karainak és rendjeinek a gyűlését kell érteni, amelyet a bán, ritkábban a király hívott össze, hogy megtárgyalja és törvénybe iktassa a legfontosabb kérdéseket. 1791 után a szabort már nem lehetett összehívni a királyi engedély nélkül.²⁷

A szabor egykamarás gyűlés volt, és csak az 1621-ben, illetve 1709-ben ülésezett külön a nemesség és a polgárság, valamint a prelátusok és mágnások. Részvételi joguk volt a szaboron a királyi küldötteknek is, akik tudatták a király javaslatait, amelyekről ezt követően a szabor tanácskozott és határozatokat hozott. Ha a királyi küldöttek jelen voltak és elmondták a király óhajait, ezt követően – szokásossá vált – a karok és a rendek mondták ki a királyra vonatkozó javaslataikat és panaszokat. Ha a királyi küldöttek nem vettek részt a szabor munkájában, akkor is először a királyi leiratot olvasták föl, az uralkodó javaslatait, kinevezéseket és mindjárt megtárgyalták ezeket.

A szabor határozatai lehetnek articuli vagy acti, de formálisan a jegyzőkönyvbe az összes határozat bekerült és mindegyik külön számot és formulációt kapott (articulus).

²⁷ A magyar országgyűlés 1791:58. tc.

Annak ellenére, hogy a határozatoknak törvényerejük volt, mégsem kellett mindegyiknek rendelkezni a királyi szankcióval, hanem az uralkodó csak azokat szentesítette, amelyek a jövőre vonatkoztak és előírták a hasonló esetekben elvárt viselkedést. Ezért a szábori jegyzőkönyvben szó van azokról a határozatokról, amelyek egy konkrét esetről szólnak (acti), és az előbb említett articulusokról. A szábor által hozott törvények amelyek a szűkebb értelemben törvényeknek számítottak a statuta elnevezést kapták meg.

A 18. század során a magyar országgyűlés igyekezett közvetett módon elvenni a szábertől ezt a jogkört, tehát hogy a saját területén jurisdictióval bírjon törvénykezéssel, és ezzel Horvát-Szlavonország különállásának alapjaira tört. Az 1708. évi magyar országgyűlésen olyan törvényt szavazott meg az országgyűlés, amely szerint a sabor által hozott törvények nem ellenkezhetnek a magyar törvényekkel, de ezt a törvényt a király nem szentesítette. Ezek az 1708. évi törvények mellett nem voksoltak a horvát küldöttek, így a horvát felfogás szerint azok csak Magyarország számára voltak érvényesek, Horvátországban pedig nem.²⁸ Ezt az álláspontot a zágrábi Universitas professzora Ivan Beuc képviselte és azt állította, ha az uralkodó szentesítette volna az említett törvényt, akkor a szábor egyenlő hatáskörrel bírt volna, mint a megyei közgyűlések. Ez nem történt meg és a magyar országgyűlés sem úgy tekintett a horvát száborra mint megyei közgyűlésre, „mert ekkor a szábor küldötteinek nem lenne vető-joga.”²⁹ Viszont az uralkodó szentesítette az 1715:120. tc.-ket, a „*Dalmát- Horvát- és Szlavonország ekkorig megerősített s más ezentúl Ő felségétől megerősítendő szabályairól*”. Abban az uralkodó elrendelte: „*Minthogy a mondott országok helyhatósági szabályainak megerősítése s megtartása iránt a jelen országgyűlés folyama alatt több és különféle kérdések keletkeztek: Ő királyi sz. felsége s a karok és rendek közakaratóval határozta:*

1. *Először, hogy azoknak királyi hatalommal külön megerősített helyi törvényei erejükre nézve többé semmi kérdés alá ne jöjjenek.*
2. *Másodszor hasonlóképpen az 1681. évi 66. t.cikkellyel általánosan megerősítetteket /szabadon maradván mégis mindenkinek, a kit azok valamelyike terhelne, a királyi felséghez folyamodni/ szintén erőben s érvényben tartásák.*
3. *Harmadszor: a melyek egyik fentebb jelzet módon sincsenek ekkorig megerősítve, de rendelkezésük még tart s jövőre kötelező lehetne: azokat s az olyanokat egy év alatt, Ő császári királyi felségéhez kell bemutatni, s vizsgálat és királyi megerősítés vagy helytelenítés alá bocsátani.*
4. *Végre negyedszer: a jövőben hozandókat, ha a királyi joghatóságot vagy igazgatszolgáltatást vagy bármely törvénykezési eljárást illetnek: szintén királyi megerősítés alá kell adni, különben ugy ezek, mint a harmadik osztályban foglalt fentebb említett többiek is, kötelezők ne legyenek.*
5. *Az ugyanama karok és rendek legújabb gyűlésén ugyancsak a karok és rendek között újonnan alkotott az a szabály pedig, mely szerint Magyarország s a hozzácsatolt részek köz országgyűléséhez, az első folyamodás elmellőzésével nem lehet folyamodni, valamint az a másik, hogy az alispánok a báni tábla ülnökségéből kizárva legyenek, ugyanaz alá a tekintet s feltétel alá esik (az utóbbira nézve*

²⁸ IVAN BEUC: Državna zajednica Hrvatsko-slavonskog kraljevstva i Mađarskog kraljevstva (1527–1848) (A Horvát-Szlavón Királyság és a Magyar Királyság államközössége 1527–1848. között), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XX. évf. Zágráb, 1970. 3–4. sz. 263–283. p., 273. p.

²⁹ Uo.

*mégis a bángróf szavazatát is bevévén), melyeknek a jelen törvénycikk harmadik pontjában foglalt többi szabály van alávetve*³⁰

Tehát a horvát szábor Horvátországra vonatkozó törvényeket hozhat, a király által szentesített törvények érvényességét senki sem vonhatja kétségbe, az 1631-ig a szábor által meghozott és generice szentesített törvények érvényben maradnak, azok pedig amelyek nincsenek sem külön, sem generice szentesítve, azokat egy éven belül a király elé kell küldeni a szankcionálás végett. Ebből kitűnik, hogy a horvát szábor nem csak önállóan, hanem a magyar országgyűléstől függetlenül hozhatta a határozatokat, amelyek a király megerősítése után törvényekké váltak. Az 1715:120. törvénycikk előírta melyik határozatokhoz szükséges a királyi megerősítés a törvényerőre lépéshez. Ezek azok a határozatok voltak, amelyek a király jurisdikciójára vonatkoztak (beleértve a királyi hatalom azon jogait amelyek gyakorlása a rendek és karok együttműködéséhez kapcsolódtak, mint pl. a reprezentáció joga, a legfőbb hadúri jog, a végrehajtás, a bán kinevezése, a regális jogok gyakorlása stb.), az igazságügy adminisztrációjára és a bírósági eljárásra.

A szábor hatásköre a karok és a rendek jogaiból kifolyólag alakult ki. A szábor legfontosabb hatáskörébe a következők tartoztak:

1. választási funkció (királyválasztás, a bán személyére vonatkozó javaslat, a bán instalációja, a vicebanusnak (al-bán) kinevezett személynek megerősítése, a Zágráb és Kőrös megyék főispánjának kinevezetteknek megerősítése, 1756-ig az ítélmester és a kincstárnok megválasztása, az alispánok, nemesi bírók, al-bírók és a Zágráb illetve Kőrös megyék jegyzőinek kinevezése, 1756-ig a magyar országgyűlésen megjelent küldöttek megválasztása, a királyhoz küldött delegatio, különböző ideiglenes jellegű testületek és bizottságok tagjainak megválasztása);
2. törvényhozó funkció;
3. igazságügyi funkció (törődött az igazságszolgáltatás zavartalan működéséről, kiszabta a törvénykezés napjait, megválasztotta az oktaviális bíróságok esküdeit, felügyelt a megyei bíróságok munkájára, és a bíróságok hatáskörének betartására stb.);
4. állami hatáskörű közigazgatási funkciók (honvédelem, pénzügy, oktatás, egyház, nemességbe való fogadás stb.);
5. megyei hatáskörű közigazgatási funkciók.

A 15. század első felétől a szlavón szábor küldöttei megjelentek a magyar országgyűlésen. A király a dekrétumaiban különböző kiváltságokat adományozott a 13. századtól, de a 15. századig ezek a dekrétumok nem a rendek törvényhozási akaratának az eredményei voltak, hanem elsősorban a király óhajának. Az elsődekrétum, amely az országgyűlés rendjeinek kedvétől származott az 1435. évi dekrétum. A legfontosabb törvénycikk arra vonatkozik, hogy ki lehet a királyság rendes bírója, a nemesi bíró, ezek helyettese és előírta az esküjük szövegét. E dekrétum szerint Horvátországban és Szlavóniában, illetve a király birtokában álló Dalmáciában (csak kis része az egykori tartománynak) csak a horvát-dalmát illetve szlavón bán lehetett a rendes bíró. A későbbi évszázadok során a horvát szábor küldöttei is megjelentek a magyar országgyűlésen, elsősorban azzal a

³⁰ Vö. Hármaskönyv III. Rész, 2. tc. (jegyzeteivel): 1464:XIII, 1492:I, 1548:XXIX, 1600:XXVII, 1625:LXI, 1635:XLIII, 1649:XXXIII, 1687:XXII, 1723:VII, 1741:XLVI. és XLVIII. tc, 1790:XXVI, tc. 14§: 1848:V, 1868:XXX. tc. *Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek*, 1900, 531–533.

szándékkal, hogy biztosítsa a kiváltságait és jogait, illetve, hogy a horvát nemesség megkapja ugyanazokat az előjogokat, amelyet az uralkodó a magyar nemességnek adományozott. Az 1435–1527 között kiadott dekrétumokban a Horvát-Szlavónországra vonatkozókból kiolvasható, hogy elsősorban a nemesség jogai és kiváltságai kerültek szabályozásra, valamint az igazságszolgáltatás megszervezése és működése, a király hatalmának további erősítését akadályozó intézkedések, illetve a nemesség jogainak csökkentése.

Az említett időszakban Szlavóniára (részben Horvátországra is) a következő tárgyak vonatkoztak:

1. nyestböradó vagyis marturina, illetve kunovina (1439. év, Corpus Juris Hungarici, I. köt., 201. p.)
2. a király azon kötelessége, hogy Szlavónia, Horvátország és Dalmácia területén nem adományozhat városokat idegeneknek (1471. év, Corpus Juris Hungarici, I. köt., 222. p.)
3. a judicia generalia megtartásának kötelessége (1478. év, Corpus Juris Hungarici I. köt., 228. p.)
4. az oktavialis bíróság, bán, báni helyettes, és egyéb igazságszolgáltatási kérdéstről szóló törvény (1486. év, Corpus Juris Hungarici, I. köt., 236., 248., 251. p.)
5. a prelátusok, mágnások, nemesek és polgárok jogainak megerősítése, a király kötelezettsége, hogy csak hazai állampolgárokat nevezhet ki bánná, a nyestbőr adó fizetése, a bán, mint rendes bíró eskületételének kötelezettsége, az octaviális bíróságok megtartása (1492. évi Corpus Juris Hungarici I. köt. 258., 259., 262., 263., 265. p.)
6. a báni kiváltság, hogy két méltóságot is betölthet, az octaviális bíróságok megtartásának kötelezettsége (1498. évi Corpus Juris Hungarici II. köt. 293., 296., 299., 305.)
7. A Horvátország, Szlavónia és Dalmácia bíróságok fölötti ítéletek appellatio joga, az eskületételnek a módja (1500. évi Corpus Juris Hungarici I. köt., 310. p.)
8. A báni kinevezés előtt a király köteles tanácskozni a magyar- illetve szlavóniai tanácsadóival (1507. évi Corpus Juris Hungarici I. köt., 321., 322., 323. p.)
9. A királyi regálék taxatív felsorolása (1514. évi Corpus Juris Hungarici I. köt., 326. p.)
10. Általános kötelezettség, hogy a bánnak segíteni kell az ítéletek végrehajtásánál (1518. évi Corpus Juris Hungarici I. köt., 340, 1519. évi I. köt. 344.

Ivan Beuc érdekes módon azt állítja, hogy a király személyesen jelent meg a magyar országgyűlésen (amit ő közösnek – magyar–horvátnak – titulál), amelyet a székhelye közelében hívatott össze, és ezért nem került a horvát nemesség olyan helyzetbe, hogy a saját száborán tárgyalja meg a királlyal az igazságügyet, illetve kapja meg a régi jogainak és kiváltságainak a megerősítését, mert ezeket a király rendszerint a koronázás idején tette. Beuc azt is állítja, hogy a „15. századtól a koronázást csak egyszer (tehát nem volt külön horvát koronázás) tartották meg a király tartózkodási helyéhez a legközelebbi városban. Ide a király nem csak a magyar, hanem a horvát prelátusokat, mágnásokat és nemeseket hívta meg, s mivel a horvát mágnásokra és prelátusokra hosszú és veszélyes, ugyanakkor költséges út várt, nyilván csak kis számban jelentek meg a közös (magyar)

országgyűlésen”.³¹ A magyar (közös) országgyűlésen való megjelenéssel a horvát és a szlavón szabor nem vesztették el azt a jogukat, hogy önállóan döntsenek a saját ügyeiről. Így például az 1527. évi cetini szaboron megválasztották a királyt is. Az 1492. évi királyi dekrétumból, amelyben elkülönítve kerültek be a szlavón szabor határozatai, melyeket a király ekkor szentesített kiténik, hogy az ekkori határozatok mellett az uralkodó szentesítette a magyar (vagy közös) országgyűlés határozatait, melyekben a király megerősítette a királyságok (így Szlavónia is) mágnásainak, prelátusainak és nemeseinek a jogaikat és kiváltságait, amely Horvátország- és Dalmáciára is vonatkozott.

A horvát szaborban a nemesség, a polgárság és az egyház tagjai vettek részt. A horvát bán külön báni levélben meghívta a mágnásokat és prelátusokat. A nemesség a megyei közgyűlésen megválasztott két követet a szaborra. A nemesek rendszerint többséggel rendelkeztek, hiszen a soraikhoz tartozott még a protonotarius és az országos kincstárnok, akiket a szabor tagjai választották meg, amíg a vicebánt a bán nevezte ki, és ez gyakran a familiárusa volt. Az egyházi személyek közül a püspökök személyesen jelentek meg, éppúgy, mint a provinciálok (jezsuita és pálos, amíg 1773-ban illetve 1786-ban nem tiltották meg e két rend működését). Mellettük a zágrábi káplán prépostja is kapott meghívót, akit rendszerint – főleg a magyar szakirodalomban – vránai perjelnek (vranski prior) neveztek. Egyébként minden káplán (zágrábi, diakovári, zenggi, fiumei, brebiri, körösi és csázmai) választott egy-egy kanonokot. Káplánok rendszerint a legbölcsebb embereket küldték a szaborra és ezért azok a rendi gyűléseken nagy tiszteletet élveztek. Eleinte a horvát városok közül csak Zágráb, Varasd, Kapronca és Körös küldött követeket, majd a későbbiek során még Zengg, Károlyváros, Pozsega, 1809-től pedig Eszék is. Tudniillik Horvátországban még a 17. században is csak négy szabad királyi város létezett. 1209-től Varasd, 1242-től Zágráb, 1252-től Körös, 1356-tól pedig Kapronca rendelkeztek a szabad királyi városok kiváltságával. Zengg ugyan Hunyadi Mátyástól megkapta 1483-ban a szabad királyi városi címet, de a zenggiek a 17. században nem vettek részt a szaborokon. A pálos szerzeteseket a lepoglavai kolostor gvárdiánja, a jezsuitákat pedig a zágrábi kollégium rektora képviselte. A parasztok nem voltak képviseltetve kivéve a türmezei bocskoros nemeseket, akiket a „comes”-uk képviselte a szaborban. Az 1848. évi Jellasics József bán által összehívott szabor volt az első, amely nem csak rendi, hanem „nemzeti” szabor volt. Ezen ugyanis a virilista (báni meghívó levéllel érkezők) mellett a megválasztott képviselők is részt vettek a zágrábi szaboron. Jellasics idejében a katolikus főpapok mellett az ortodox egyház főpapjai is részt vehettek a szabor munkájában.

A mohácsi vész utáni időszakban már a horvát-szlavón szabor küldte a követeit a magyar országgyűlésre, még hozzá egyet a felsőházba és kettőt az alsóházba.³² Ezeket a követeket a szabor ülésén választották meg, de mellettük rendszerint a protonotarius is részt vett a magyar országgyűlésen. A horvát követség ebből a négy személyből (nuncii) állt, ők közösen fogadhatták el vagy visszautasíthatták a király javaslatait, illetve ki-mondhatták Horvátország óhajait. Horvát-Szlavonországból érkező többi személy csakis a saját nevében szólalt fel és szavazot, és az ő szavazataik alapján alakult ki a többség valamelyik javaslat mellett. Ugyanis a Horvát-Szlavón Királyság delegációjában érkeztek a bán, a zágrábi püspök, a zágrábi káplán prépostja, mágnások, főispánok, alispánok, valamint 1751-től a Pozsega, Verőce és Szerém megyék követei, a szabad

³¹ Uo. 276–277.

³² Az 1625:61. t.c.

királyi városok, a kiváltságos kerületek-disztriktek (Túrmező) követei, valamint Fiume kormányzója. 1791-től a közös ügyekben a horvát követek is egyéni szavazattal bírtak, tehát a többség leszavazhatta őket.

A „közös” országgyűlést háromévente kellett (volna) összehívni,³³ de a 17. századtól az országgyűlés átlagban hat évente, a 18. században pedig már csak átlagban 14 évente került megrendezésre. A horvát szábor a magyar (közös) országgyűlés ülése előtt, illetve az ablegatusok hazatéréséig nem tartott bírósági eljárásokat (kivéve a városi és ritka esetekben a megyei bíróságok előtt).³⁴ Általában ekkor gyülekezett a szábor, hogy megválassza a magyar országgyűlésre küldendő követeket, kidolgozza a követutasítást és kiadja a megbízó leveleket (litterae credentiales). Olykor a konferencia tárgyalta meg a követutasítással kapcsolatos kérdéseket. A konferencia tagjai voltak a bán, illetve az országgyűlésen résztvevő mágnások és prelátusok.

Az országgyűlés megkezdése előtt a követeknek igazoltatniuk kellett magukat a házuk elnöke előtt a megbízó levelekkel. Miután mindannyian részt vettek a misén, meglátogatták a királyi palotát, hogy tudomást szerezzenek a király akaratáról, majd az országgyűlésen megkezdték az érdemi munkát. A felsőházban egy hosszú asztalnál a nádor mellett a jobb oldalon a prelátusok (köztük a zágrábi káplán prépostja), a palatinus bal oldalán pedig a bán és egyéb országos bárók, a horvát szábor egyik (megválasztott) követe, a főispánok és egyéb mágnások, a fiumei kormányzó, illetve a címzetes mágnások foglaltak helyet.

Az alsóházban az emelvényen elhelyezett pódiumon külön asztal állt (tabula regia) amely mellett a ház elnöke ült, mindjárt mellette a horvát szábor követei,³⁵ a királyi ítélőszék esküdtei, körülöttük az említett bíróság jegyzői. A káplánok küldöttei, az apátok és prépostok, valamint azok, akik a távolmaradt mágnásokat és prelátusokat helyettesítették külön asztal mellett ültek, amelynél még a Duna melléki megyék, városok, és kiváltságos disztriktek követei foglaltak helyet. Az elnöki asztaltól balra állt a Tisza melléki megyék, városok és disztriktek követének az asztala. Ebből az elhelyezésből, amely 1843-ig érvényben volt (belső módosításokkal tulajdonképpen 1848-ig), kitűnik, hogy a horvát küldötteknek előkelő hely jutott, ami valójában arra utal, hogy őket nem tartották a magyar országgyűlésen a megyék követének, hanem „kapcsolt részek követének”. Az országgyűlés munkájában részt vettek éppúgy, mint a többi megjelentek. A diskuszióban a horvát követeknek jogukban állt elsőként felszólalni.³⁶

A panaszokat és kéréseket (gravamina et postulata) előbb a magyar karok és rendek mondhatták el, és azokat a király elfogadott vagy elutasított, majd ezt követően a protonotarius felolvasta a horvátok panaszait és kéréseit, és azokat is csak a király fogadhatott el vagy elutasíthatott. Sem a horvát rendeknek vagy karoknak nem állt jogukban szavazni illetve befolyásolni a magyar követek kéréseit vagy panaszait, ahogy ez a jog nem érvényesült a magyar karokra és rendekre sem. Azonban a horvát követek kérhették, hogy egyes magyar törvény ereje kiterjedjen Horvát-Szlavonország területére is.³⁷ A magyar országgyűlés a horvát szábor követének beleegyezése nélkül nem hozha-

³³ Az 1498:1. t.c., az 1655:49. t.c., az 1715:14. t.c.

³⁴ Az 1507:12. t.c., az 1655:49. t.c., az 1723:29. t.c. Kivételesen az alispánok és nemesek bíraskodhattak Horvát-Szlavonországban 15 nappal a szábor megkezdése előtt. Lásd a Horvát-Szlavon sabor 1635:11. t.c. Zapisnik Hrvatskog sabora (jegyzőkönyv) I. köt., 58. p.

³⁵ A Horvát-Szlavonország száborának 1708:1. t.c. Zapisnik Hrvatskog sabora, II. köt., 354. p.

³⁶ Zapisnik Hrvatskog sabora I. köt., 37. p.

³⁷ Az 1659:87. t.c.

tott semmilyen Horvátszagra vonatkozó határozatot még akkor sem, ha például a bán is szavazott mellette.³⁸ Az 1791–1848 közötti időszakban a majoritás elve érvényesült, ami azt jelenti, hogy a horvát szabor követői csak, mint egyének szavazhattak és a többség által megszavazott törvényjavaslatok kerültek a király elé.

A szlavón szabor

1. A bán elnöklete alatt tartott szlavón szabor

Az első ismert (szlavón) szabort (*congregatio generalis totius Sclavoniae*) Zágrábban tartották meg 1273 tavaszán. A szabort Csák Máté szlavón bán (*banus totius Sclavoniae*) hívta össze. Az 1273. április 19-én vagy 20-án kiadott okiratban Csák Máté rögzítette, hogy a szlavón királyság szaborán (*in congregatione regni totius Sclavonie generali*) a nemesek és a várjobbágyok (*nobiles et jobagiones castri*) a királyság és bánság jogait (*iura regni et banatus*) írásba foglalták és kérték a bántól, hogy a bíraskodásnál ő, illetve bírái tartsák tiszteletben e jogokat. A bán hozzátette, hogy a kéréseik jogos és törvényes alapokon fekszenek, így azoknak eleget tett, majd felsorolta a szabályokat. Az említett okirat nem maradt meg eredeti példányban, hanem annak a császári káptalan által 1350. október 17-én készített hiteles másolata. Az alkotott szabályok főleg az eljárási jogra vonatkoznak. Azok közül érdemes megemlíteni, hogy a poroszló (*pristaldus*, horvátul *pristav*) tisztségére vonatkozólag elrendelték ki lehetett a poroszló, rendelkeztek továbbá a pristaldus hitelességéről, arról is, hogy milyen büntetés jár a poroszló elleni hamis vádaskodás esetén (ha a pristaldus elleni vádakot valaki nem tudja bebizonyítani), valamint arról, milyen büntetés jár annak, aki egyes káptalani levelet jogtalanul hamisnak hirdet. Szabályok születtek a bíróság elé idézésről, a bíróság előtti megjelenésről stb.³⁹ 1278-ban szintén Zágrábban került sor a szlavón szaborra (*congregatio regni totius Sclavonie generalis*) Güssing Miklós bán elnöklete alatt. Erről a szaborról érdekes dokumentum maradt fenn a zágrábi várjobbágyokról (*iobagiones castri Zagrabiensis*). A zágrábi várjobbágyok birtokai a mai Turopolje (Túrmező) helyén álltak, melyet akkor *Campus Zagrabiensis* név alatt említettek. A várjobbágyok Miklós bántól azt kérték, hogy erősítse meg a kiváltságait amelyek a *ius descensus*-ra, azaz szállásjogra vonatkoztak. A kiváltságban rögzítették, hogy milyen ellenszolgáltatással szabadulhattak meg a várjobbágyok attól a kötelességtől, hogy szállást adjanak egyes hivatalnoknak, amely kötelesség igen súlyos volt. A többi rendelkezések közül kiemelem, hogy ekkor erősítették meg azt a kiváltságot, hogy egy birtokkal rendelkező személyt sem lehet bezárni civil adóssága miatt. Az adógyűjtők (*collectores*) nem hajthattak be a várjobbágyok jobbágyaiktól semmilyen adót sem. Úgyisintén a várjobbágyoktól nem lehetett behajtani a hadiadót (*iudicium excercitus*), kivéve akkor, ha azt az egész királyság területén beszédtek.⁴⁰

A harmadik szabort, amelynek ismert a törvényhozó tevékenysége, 1432. május 1-én tartották meg. Ekkor Zsigmond király nem tartozott az országban, hanem a kormányzást apósára, Cillei Hermannra, valamint Garai Miklós szlavón bánra bízta. Ezek és Frangepán Miklós herceg között ellenségeskedés támadt, amely leginkább a köznemes-

³⁸ IVAN BEUC: i. m. 281. p.

³⁹ Lásd MARKO KOSTRENIĆ: i. m. 225–226.

⁴⁰ Uo. 226.

ket sújtotta. Azok panaszkodtak a királynál a *descensus* jogtalan és túlzott követeléseiről, valamint a nyestbőr adó (*marturina*) igazságtalan behajtása miatt. Az uralkodó 1432 februárjában Cillei Hermann bánnak megparancsolta, hogy rendezze a kialakult helyzetet, és ennek érdekében hívja össze a szlavón rendek szaborát. Ezen a száboron a Szlavóniában birtokokkal rendelkező nemesek mellett részt vettek a Zágráb, Kőrös, Varasd és Verőce megyéken kívüli főurak és főpapok is, mint pl. János (Ivan) nini püspök.

Zsigmond király idején elszaporodott a hűtlenség és a hatalmaskodás, azaz a feudális anarchia. Ezért a száboron létrehozott báni bíróság elsődleges célja a feudális tulajdont veszélyeztető nyilvános gonosztevők (*publici malefactores*): rablók, tolvajok, orgazdák stb. kiirtása volt. Ez a bíróság évente négyszer tartott gyűlést és a feladata hasonló volt a nádori közgyűlés (*judicium palatinale*) feladatához, azaz a gonosztevők megbüntetése. A bán mellett, a vicebán, a zsupán és az alzsupán voltak a bíróság tagjai. Súlyosabb büntetésben az említettek mellett négy nemesi bíró (*iudices nobilium*), a kevésbé súlyos gonoszettekénél két nemesi bíró képezte a bíróságot. Az ilyen összetételű bíróság a gonoszított színhelyén ítélkezett, méghozzá úgy, hogy előbb fölhívta a tettest, fizesse ki a teljes kártérítést. Ha az megtagadta az ítélet teljesítését, elkobozták tőle az összes vagyonát és nemesi birtokait, amelyeket csak a király adhatta vissza.

Az említett száboron létrejött törvény szerint minden nemes és földbirtokos köteles volt a jobbágyságai közül kiválasztani az esküdteket (*iuratos assessores*), akik kötelesek voltak följelenteni mindazokat a gonosztevőket, akik a nemes birtokán tartózkodtak. A birtokán tartózkodó gonosztevőket a nemesnek kötelessége volt megbüntetni, ha kell, kivégezni is. Az említett megoldás hasonlított részben a gonosztevők listájára, melyet a megyék tisztjei és a nádori közgyűlés által megválasztott 12 esküdt állított össze.

A törvény előírta azt is, hogy a bíróság előtt fegyvertelenül kell megjelenni.

Az 1439. március 7-én Kőrösön megtartott szábornak az is feladata volt, hogy rendet teremtsen az országban. A száborat a két bán – Tallóczy Mátyás és Péter – hívta össze. A száboron elrendelték, hogy a gonosztevők elleni eljárásnak nem kell formálisnak lenni, sőt, hogy a meglevő szabályokon kívül is végre lehet hajtani. Súlyos büntetéseket szabtak ki mindazokra a nemesekre, akik megtagadnák az együttműködést a bíróságokkal ilyen ügyekben. Az ilyen nemes rebellis lett, és konfiskálták a birtokait. A szábor elrendelte azt is, hogy azok a nemesek, akik nem vettek részt a száboron, az év március 27-ig esküt tegyenek a fenti szabályok tiszteletben tartására. Ellenkező esetben ellenük is az elkobzás büntetést kellett végrehajtani.

A felsoroltakon kívül a bán elnöklete alatt tartottak olyan száborokat is, amelyeken nem hoztak törvényeket, illetve amelyek után nem maradtak törvények.⁴¹

2. A király elnöklete alatt tartott szlavón szábor

Az 1526. évet megelőző korszakban ilyen szlavón száborok sokkal ritkábban fordultak elő, mint a bán elnöklete alatt. Az első ilyen szábor az 1397. évi kőrösi „véres” szábor volt, amelyet Zsigmond király hívta össze.⁴² Emlékezetes maradt az 1481. március 2-án Zágráb mellett (*prope civitatem Zagradiensem*) megtartott szábor is, amelyet I. Mátyás hívatott össze. Ő ugyan ekkor Zágrábban tartózkodott, de nem vezette le a gyű-

⁴¹ Ezekről lásd MARKO KOSTRENIĆ: i. m. 228–229.

⁴² Lásd HEKA LÁSZLÓ: 600. objctnica Križevačkog sabora, *Hrvatski glasnik*, Budapest, 1997, 14. sz., 9.

lést, hanem erre felhatalmazta Ország Mihály nádort. A száboron a hatalmaskodó főurak ellen panaszkodó köznemesek összeállították a gonosztevők listáját, amelyen nemesek és szabad emberek nevei egyaránt szerepeltek. Ezeket a nádor *proskribálta* (levelesítette). A proskribáltak elvesztették életükhöz és vagyonukhoz való jogukat, s őket bárki büntetlenül megölhette, aki elfogta őket. Az említett szábor tevékenysége nagyban hasonlít a nádori közgyűlés, mint ítélkező fórum, a *proclamata congregatio* tevékenységére.⁴³ Hunyadi Mátvás azonban a végén általános amnesztiában részesítette a proskribáltakat.

A száborokat a bán és a király mellett a herceg (dux) is összehívhatta. Az egyik ilyen szábor 1353. május 8-án tartotta meg István herceg, Anjou Lajos öccse. A szábor lezajlásáról azonban nem maradt nyom.

A horvát–dalmát szábor

Az első ismert rendi gyűlés jellegű horvát–dalmát szábor Podbrizsanében tartották meg 1351-ben. Tininben (Knin) Bánics Miklós (Nikola Banić) bán 1353. szeptember 9-én István herceg parancsára tartott szábor, amelyen a tinini püspökséget illető papi tizedről volt szó. A gyűlésről csak annyit tudni, hogy legalább 10 napig tartott. A bán elnökletén kívül megtartott horvát–dalmát száborok közül kiemelném az 1396. évi Ninben megtartott szábor, amelyet Zsigmond király hívatott össze, de nem elnökölt az ülésen. A királyt János (Ivan) zágrábi püspök képviselte, és ő is elnökölt. A Horvátország és Dalmácia királyságok jogairól volt szó, illetve a közigazgatásuk helyreállításáról. A szábor határozatai nem maradtak meg, azonban néhány fontos ítélet megmaradt, amelyek tanúskodnak a jobbágyok uraik iránti kötelességeiről, illetve Pág, Cres és Osor szigetek hovátartozásáról.⁴⁴

Az első közös horvát–dalmát és szlavón szábor ülését Budán tartották meg 1492. február 12-én II. Ulászló összehívására. Ezen a száboron a horvát–dalmát és szlavón nemesek, főurak és főpapok döntöttek II. (Jagelló) Ulászló és (Habsburg) Miksa szerződéséről, mely alapján a Jagelló család kihalása után a Habsburg-házi uralkodók követik őket a magyar (és horvát) trónon. Ezen az ülésen 63 Horvátország, Dalmácia és Szlavónia területéről érkezett főpap, főúr és nemes együtt tárgyalt, méghozzá a magyar főuraktól elkülönülve.⁴⁵ A következő közös horvát–szlavón szábor megtartására 1533-ban Zágrábban került sor, majd 1557-től már nem tartották meg a külön horvát–dalmát szábor. A szlavón szábor neve ezután horvát száborra változott. (A Szlavónia fogalom helyet a XVII. században már majdnem általános a Horvátország elnevezés, és az egykori Szlavónia területét képező Zágráb, Körös és Varasd megyék területe ekkor már a Horvátország területét képezték. A Szlavónia név nem tűnt el, hanem az a XVIII. században kiterjedt Szerém, Valkó, Verőce és Pozsega megyék egész területére.)

A horvát és a magyar nemesség közötti közös érdekek, közös civilizációhoz, nyugati egyházhoz való hovatartozás, közös értékrend, valamint a közös latin nyelv annyira összekötötték a két nemzet kiváltságos rendjeit, hogy azok a királlyal szemben közösen léptek fel. Az első közös föllépés tulajdonképpen már az 1222. évi Aranybulla létrehozásánál tapasztalható. A nemesség közös érdekeinek alátámasztása miatt a nemzeti hova-

⁴³ Lásd CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: i. m. 134.

⁴⁴ MARKO KOSTRENIĆ: i. m. 230–231.

⁴⁵ Uo. 230.

tartozás mellékes volt. A magyar–horvát nemesség akciójának formája ugyan ismeretlen, de valószínűleg a későbbi horvát (szlavón) képviselőtének magvát képezte. A szlavón nemesség Marko Kostrenčić szerint már a XIII. század folyamán részt vehettek a magyar országgyűléseken, mert jogosan feltételezheték, hogy így a maguk számára is meg tudják szerezni mindazokat a kiváltságokat, amelyek a magyar nemességet illették.

1442-ben, majd 1447-ben következett be először az a későbbi szokás, hogy a szlavón szábor követeket (*nuncii regni Sclavonie* vagy *oratores regni Sclavonie*) küld a magyar országgyűlésre. Marko Kostrenčić azon feltételezése, hogy a szlavón követek (*electi nuncii regni Sclavoniae*) a török veszély miatt jelentek meg a magyar országgyűlésen csak részben fogadható el, hiszen, akkor az úgyszintén török támadásoknak kitett horvátok miért nem küldtek soha sem követeket a magyar országgyűlésre.⁴⁶ 1509-ben és 1510-ben II. Ulászló király Dalmácia visszaszerzését tervezte, és hogy erről tárgyaljon a szlavón és horvát nemességekkel meghívta őket 1510. január 6-án a március 12-én sorra kerülő országgyűlésre. A budai udvaron tartózkodó velencei követ Pasqualigo Péter február 11-én jelentette Zágrábból, hogy a horvát urak nem vesznek részt az országgyűlésen, mert „nem volt szokás, hogy ők meghívót kapjanak a magyar országgyűlésre” (*non era consueto in le diete de Hungaria chiamar li signori di Croatia*), azért mert a horvátoknak a régi szokás szerint saját országgyűlésük (szábor) volt Horvátországban (*perche dicono aver loro auctorita ex concessione eis atributa far la loro dieta in Croatia da per se*).⁴⁷

A külön horvát–dalmát (*congregatio generalis regnorum Dalmatiae et Croatiae*) és szlavón szábor (*congregatio generalis regni Sclavoniae*) összehívására 1557-ig került sor. A XV. század folyamán a rendi szábor folyamatosan a legfőbb törvényhozó, igazgatási, választási és bírósági testület lett Horvátországban illetve Szlavóniában. A szabórokon részt vettek a karok és rendek (*Status és ordines*), tudniillik a főpapok (*praelati*), a főurak (*magnates*), a nemesség (*nobiles*), majd a vármegyék és a szabad királyi városok követei is. A száboron választották meg a királyság legfőbb tisztviselőit – az ítélmestert (*protonotarius*, horvátul *prabilježnik*) és a főkapitányt, döntöttek az újoncainlásról, az általános fölkelésről, és Horvátország, illetve Szlavónia belügyeiről. A török hódítások idején a szábor legfőbb tevékenysége az ország védelmére összpontosult.

1557-től már csak egy szábor létezett, amelynek jegyzőkönyvei (*protocolla*) 1567 óta megmaradtak. A jegyzőkönyvekbe 1847-ig rögzítették a szábor határozatait (*articuli*). 1558 után a szábor neve Horvát-Szlavónországok szabóra, 1681-től Horvátország, Dalmácia és Szlavónia szabóra (*Congregatio Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae*). A XVI. században megtörtént az – a már korábban is előfordult eset, hogy a szábor a király parancsára (*ex mandatu regis*) a bán vagy a báni helytartó (rendszerint a zágrábi püspök), illetve korábban a herceg hívta össze. A XVI. századtól a szábor javasolta a királynak a kinevezendő bán személyét (*commendatio*). Ekkor szokássá vált az is, hogy a megyei nemesség megválasztja a képviselőit a száborba, a bán pedig névszerint meghívta a főpapokat és főurakat. Ez utóbbiak a helyetteseikkel is képviselve lehettek a száboron, de a helyetteseknek nem volt szavazati joguk.

A horvát főpapok és főurak a szábor a magyar országgyűlés mintájára szerették volna megszervezni, tehát főrendek házáat is létrehozni a képviselők háza mellé. Ezt azon-

⁴⁶ Lásd MARKO KOSTRENČIĆ: i. m. 233.

⁴⁷ FERDO ŠIŠIĆ: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*.

ban nem tudták megvalósítani, főleg azért mert a főrendek száma viszonylag csekély volt. Igaz 1621. és 1709. évi száborokon a főrendek a többiektől elkülönülve tárgyaltak, de az óhajukat nem tudták valóra váltani. Talán ez is volt az egyik oka annak, hogy a horvát főrendek gyakrabban jelentek meg a magyar országgyűlésen, mint a száboron.

A szábor székhelyei Zágráb, Varasd és Körös voltak.

A törököktől való felszabadulásának idején (1683–1699) a szábor 1685-ban létrehozta a Horvát Királyi Konferencia intézményét, amely 1848-ig együtt ténykedett párhuzamosan a horvát száborral. A *konferenciáknak* nagy volt a jelentőségük, főleg a háborús időkben, amikor a szábor nem tudott összeülni. Ilyenkor a *királyi* vagy *báni konferenciákon* döntöttek az állam igazgatásának, illetve védelmének kérdéseiről.

A szábornak a törvényhozó hatásköre mellett 1767-ig volt igazgatási és végrehajtó funkciója is, hiszen a bánnal együtt kormányozta az országot. 1767-ben azonban Mária Terézia fölállította a *Horvát Királyi Tanácsot* (*Consilium Regium Croaticum*) és ezzel Horvátország megkapta az első kormányát, amely független volt a magyar kormánytól, de függő viszonyban volt az udvar felé. Azonban akirályi tanács fölállításával csorbult a szábor jelentősége és hatásköre. Törvényhozó ténykedését jelentősen hátráltatták a királyi leiratok és pátensek. Amikor 1779-ben megszűnt a horvát Királyi Tanács, annak ügyei a magyar Helytartótanács hatásköréhez tartoztak. A szábor ezt a tényt az általa hozott törvénybe be is iktatta.

A magyar országgyűlés által megalkotott 1715:CXX. tc. szerint a horvát szábor határozatokat hozhatott, melyeket a király szentesített.⁴⁸ Ettől kezdve kialakul Horvátországban a *iura municipalia* fogalom, amely Horvátország Magyarországtól való különállását (jogokat és intézményeket) fejezte ki. A szábor a legfontosabb kérdésekben is határozhatott.

Az 1790–1848 közötti időszak a magyar–horvát alkotmányjogi viták időszaka. A magyar nemzeti mozgalom hatására a száboron megnyilvánult a horvát nemzeti eszme, illetve az illír mozgalom. E viharos években a szábor 1845-ben létrehozta az ügyrendi szabályzatát, amely alapján szavazati joggal bírtak a főpapok (püspökök és a káptalan képviselői), a főurak, a legfőbb állami tisztviselők (ítélőmester, főkapitány-helyettes, vicebán, a báni ítélőszék elnöke), a főispánok, a megyék és városok követei és a zágrábi Akadémia küldötte. Az 1841. évi magyar–horvát ellentétek hatására az egyetlen parasztnemesség személyes megjelenése a száborokon sorsdöntő kérdésnek bizonyult. A *horvát–magyar párt* (Horvatsko–Vugerska stranka) ugyanis a parasztnemesség támogatását élvezte. Azok tömegesen szoktak megjelenni /a túrmezei nemesek/ a száboron, így a magyarbarát párt döntő többségre számíthatott a délszláv eszmét hirdető *illír párttal* szemben. Az udvar 1845-ben úgy döntött, hogy a parasztnemességnek nincs virilista joga, azaz nem jelenthetnek meg egyenként a száboron, hanem csak a követeiken keresztül. Az ügyrendi szabályzat szerint minden megyéből két követ és öt tiszteletbeli küldött (*honorarii exmissi*) jelenthetett meg a száboron (összesen 42 követ). A szabályzat szerint a szábori tárgyalások nyelve latin és horvát, a jegyzőkönyveket is e két nyelven

⁴⁸ Az 1715. évi 120. tc. szövegét már közöltem ebben a tanulmányban. Vö. Hármaskönyv III. Rész, 2. tc. (jegyzeteivel): 1464:XLIII, 1492:I, 1548:XXIX, 1600:XXVII, 1625:LXI, 1635:XLIII, 1649:XXXIII, 1687:XXII, 1723:VII, 1741:XLVI. és XLVIII. tc, 1790:XXVI, tc. 14§: 1848:V, 1868:XXX. tc. *Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek*, 1900, 531–533.

vezették. Az utolsó rendi száboron (1847-ben) a horvát nyelvet hivatalosnak mondták ki.⁴⁹

A horvát sabor, mint országgyűlés

Az 1868:XXX. tc. 47., 48., 54., 59. és 70. §§-i szabályozták a horvát törvényhozó hatalmat, amelyet a király és a szábor gyakoroltak. A király által szentesített törvényeket a horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter és a bán ellenjegyezték (1868:XXX. tc. 44. §, 1873:XXXIV. tc. 5. §). A horvát országgyűlés szervezetét az 1870:II. tc., az 1881. július 15-i autonómiatörvény, valamint az őket módosító 1888. szeptember 29-i törvény, illetve az 1870:II. tc. 14. §-ba foglalt felhatalmazások alapján a házsabályok alakították ki. A szábor székhelye a főváros, Zágráb. Egy házból állt, amelyben a kilencven választott képviselő mellett virilisták is helyet kaptak (1888. szeptember 29-i törvény 1. §). Az 1881. július 15-i törvényt módosító 1888. szeptember 29-i törvény (Khuen-Héderváry választási rendszere) Horvát–Szlavónországot kilencven választókerületre osztotta (kettő Fiuméra vonatkozott), és mindegyikben egy képviselőt választottak. A horvátországi községi illetőségű, minden 24. életévét betöltő férfi akkor nem rendelkezhetett választójoggal, ha gondnokság vagy csőd alatt állt, illetve olyan bűncselekmény miatt volt elítélve, ami miatt elvesztette a választójogot. A szavazás a betűrendben felhívott választók részéről élıszóval történt, a le nem szavazottak neveit újra felolvasták. A képviselő megválasztásához abszolút többségre volt szükség: a második körben a két legtöbb szavazatot kapott jelölt között dőlt el az, hogy kit választanak meg képviselőnek.

A jelölés csak akkor volt érvényes, ha a városokban tíz, a községi kerületekben pedig öt közvetlen választó jelölt ki valakit. Képviselő az a férfi lehet, aki Horvát–Szlavónországban született, illetve községi illetőségű, a 24. életévét betöltötte, választójoggal bírt és tudott írni. A megyei és járási közigazgatási tisztviselők állása összeférhetetlen volt a képviselőséggel (1886. február 5-i törvény a megyék szervezéséről, 74. §). A képviselőséggel való összeférhetetlenség nem volt külön szabályozva, de a bírakra nézve is ezt mondta ki az 1874. február 28-i törvény (a bírói hatalomról) 3. §-a. A gyakorlatban kialakult az a helyzet, hogy a bán, az osztályfőnökök és az egyetemi tanárok kivételével a közhivatalokban állók nem lehettek képviselők. A főispánok személyes szavazati joga megmaradt az 1886. február 5-i törvény szerint is. A képviselőválasztás érvényessége elleni panaszt csak az ellenjelölt vagy a kerületi választók tehettek, a virilisták esetében pedig bármelyik szábortag. A panaszt meg kellett indokolni írásban és be kellett fizetni 600 korona vizsgálati költséget. Ha a szábor megsemmisítette a választást, azt meg kellett ismételni. Új választásra került sor, ha a képviselő elvesztette a mandátumát. Ez a következő esetekben fordult elő:

1. ha a képviselő meghalt;
2. ha alkalmatlanná vált a feladat ellátására;
3. ha állandó akadályoztatás miatt nem tudott megjelenni az országgyűlésen;
4. ha nem jelent meg nyolc napon belül a szábor megnyitását követően (és nem kért szabadságot);

⁴⁹ HEKA LÁSZLÓ: Povijesna uloga i značenje Hrvatskoga sabora (A horvát szábor történelmi szerepe és jelentősége), *Hrvatski glasnik*, Budapest, 1997, 14. sz, 8.

5. ha eltávozott Zágrábból vagy túllépte a szabadságidejét és az országgyűlés elnöke felhívásának ellenére tizennégy napon belül nem tér vissza a száborba;
6. ha lemondott a mandátumáról.

Személyes szavazati joggal bírtak:

1. a *főpapok*: a zágrábi érsek, a károlyvárosi (Srijemski Karlovci) pátriárka, a megyés püspökök és a vránai perjel (*vranski prior, prior auranae*);
2. a megyék élén álló *főispánok* és a *túrmezei gróf*;
3. a *hercegi, grófi és bárói családok férfitagjai*, akik elmúltak 24 évesek, a horvát nyelvben jártasok, földbirtokkal rendelkeznek Horvátországban és a földbirtokok adója legalább 2000 korona, valamint *ha eddig is élvezték ezt a jogot*. Ezek a családok névsora törvényben került összefoglalásra. A „magyar–horvát” főurak, akik a törvény hatályba lépése után telepedtek le vagy nyertek kinevezést, hasonló feltételek mellett nyerhettek szavazati jogot, de azt csak úgy gyakorolhatták, ha a virilistákkal megállapított szám nem volt betöltve, mert a virilisták száma nem haladhatta meg a választott képviselők számának a felét. Ha ez mégis megtörtént volna, akkor a virilisták által felsoroltak közül kimaradtak volna a legkevesebb adót fizetők.

A személyes szavazati jogosultság a következő esetekben szűnt meg:

- a) *jogerős börtönre szóló ítélet az elkövetett bűncselekményért*;
- b) *állampolgárságtól való megfosztás*;
- c) *a méltóság vagy hivatal* (amely kapcsán gyakorolta a jogot) *elvesztése*.

A jogosultságot felfüggesztik a következő esetekben:

1. akit nem nyereségvágyból elkövetett bűncselekményért ítétek el, az *ítéletben kiszabott ideig*;
2. *csőd, vagy gondnokság* alá helyezés.

A képviselők függetlenségét biztosítja az immunitás (1867. május 16-i királyi és 1874. március 24-i országos kormányrendelet.), valamint az, hogy utasítást senkitől nem kap, viszont megilleti 12 korona napidíj, amiből 2 korona lakpénz.

A törvényhozás és kormányzat Horvát-, Szlavón- és Dalmátországban teljesen autonóm volt, mégis egyes kérdésekben ki volt véve az autonómia köréből. A *beligazgatásban* korlátozott volt az *idegenek felett gyakorlandó rendészet, az állampolgárság és honosítás, az útlevél-rendszer* ügyeiben, valamint a nem kereskedelmi jellegű *egyesületi ügy kérdésében*, mert azok egységesek voltak az egész országra, és csak a végrehajtás autonóm (1868:XXX. tc. 10. §). A többi kérdésben a szábor volt az illetékes. Az *igazságügy területén a tengerészeti jog* (törvényhozási – 9. § és törvénykezési tekintetben – 48. §), a *szerzői jog, a kereskedelmi, váltó- és bányajog* (9. §) ki voltak véve a szábor hatásköréből, a többi kérdésben a horvát országgyűlés döntött. A *vallás- és közoktatás* terén a szábor elfogadta azt, hogy a katolikusok mellett a görögkeleti és református egyházak egységesek *Szent István koronájának országai* egész területén. Horvátország *törvényhozásának és kormányzatának szervezéséről* csakis a szábor volt hivatott dönteni.

Az országgyűlés mandátuma öt év volt az 1887. április 24-i törvény 1. §-a értelmében. A szábort a király hívta össze és döntött arról a napról is, amelyen az első ülést meg

kellert tartani. A király elnapolhatta és feloszlathatta a szábor, de ez utóbbi esetben elrendelte az új választásokat, méghozzá az előző feloszlata után legkésőbb három hónap múlva (1870:II. tc. 3. §, 1873:XXXIV. tc. 4. §). A szábor mandátumának lejáta után a király személyesen zárta be, illetve helyettesével képviseltette magát ezen az eseményen.

A bán elküldte a meghívókat a személyes szavazati joggal bíró személyeknek. A korelnök és az általa kinevezett jegyzők által ideiglenesen működő országgyűlést a király, illetve az e célra kinevezett helyettese nyitotta meg. A képviselők igazolása a megbízólevelek, illetve a báni meghívók (a virilisták esetében) benyújtásával történt, amelyek öt osztályba kerültek sorshúzással és mindegyik osztály az öt követő osztály megbízóleveleit (az ötödik az első osztályét) vizsgálta meg. A szábor egy kilenctagú állandó bizottságot választott a megalakulás után érkező képviselők igazolására. Az országgyűlési tagok több mint felének igazoltatása után alakult meg a szábor. Ekkor választották meg (titkos szavazással) az elnököt és két alelnököt (az egész mandátum idejére), valamint a négy jegyzőt és a háznagyot (egy évre). Ezt követően az elnök megalakultnak nyilvánította a szábor, és megalakulásáról (és két alelnökéről) értesítette a királyt.

Az országgyűlés ülései nyilvánosak voltak és róluk jegyzőkönyvet és naplót vezettek. A beszédeket felolvasni tilos volt. A kormány képviselői bármikor felszólalhattak. A tárgyalás három lépcsőben zajlott. Ha valamelyik állomáson megbukott, nem volt helye a további tárgyalásnak. Az általános vita után a részletes vita következett, majd a harmadik olvasatban már nem volt helye vitának. A tárgyalás után szavazásra került sor. A többség szavazata volt a döntő. Érvényes határozat csak akkor jöhetett létre, ha harmincöt igazolt országgyűlési tag volt jelen. Névszerinti szavazás csak az ismételt felállással való szavazás kétsége miatt történhetett, vagy ha ezt a szavazás előtt tíz képviselő írásban beadott beadványban kérte. Az elnök vagy tíz képviselő indítványára az ülés zárt üléssé válhatott. Ha a szábor valamelyik képviselője ellen az elnök vagy tíz képviselő indítványt nyújtott be az illem súlyos megsértése miatt, felállás útján való szavazással, vita nélkül, a szábor jegyzőkönyvi feddést mondtak ki. Ha valamelyik képviselő ismétlenül súlyosan megsértette az illemet vagy az országgyűlés elnökét, illetve a kormány tagjainak a méltóságát, végül, ha olyan zavargást kezdeményezett, ami miatt az ülést félbe kellett szakítani (bezárni), az országgyűlés feddés mellett kizárhatta a képviselőt.⁵⁰

Az első ízben a kizárás 8–30, az ismételt esetben pedig 30–60 ülésre terjedhetett ki. Erre az időre kimondható volt a napidíjak megvonása is. Ha a kizárt képviselő nem engedelmeskedett a határozatnak, 1000 korona pénzbüntetést szabtak ki rá, és amíg ezt be nem fizette, nem vehetett részt a szábor ülésein. A törvényalkotásában kezdeményezési joga a királynak (helyette a bán gyakorolta) és a szábornak volt (1870:II. tc. 13. §). A bán által benyújtott javaslatot a háznak alkotmányos tárgyalás útján meg kellett vitatnia. A szábor nevében tíz képviselő által aláírt írásbeli indítvány kezdeményezhette a törvényalkotást. A szábori határozatot a bán a horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszteren keresztül a királyhoz terjesztette fel. A tárca nélküli miniszter ellenjegyezte a báni feliratokat. A király szentesítése legfelsőbb kézirat alakjában történt. Ez tartalmazta a törvény megjelölését, tárgyát és a szentesítés napját, valamint a törvény egyes határozatait (1873. november 28-i törvény a törvények kihirdetéséről, 2. §). A törvényben a következő szavak szerepelnek: “Mi... a horvát–szlavón–dalmát országgyűlés által terve-

⁵⁰ *Magyar jogi lexikon*, Budapest, 1951. 192.

zetben elénk terjesztett ... ról szóló ezen törvényt szentesítjük”.⁵¹ Az így keletkezett törvényeket a zágrábi törvénytárban hirdették ki, és az a 15. napon hatályba lépett (ha a törvényben nem szabtak ki más hatályba lépési időt. A törvény idézése (1871-ig azonos volt, mint a magyar törvényeké) a szentesítés napjának s a törvény tárgyának megjelölésével történt.

A dalmát szábor

1420-tól az egykori Dalmácia jelentős területe nem tartozott Horvátországhoz, éppúgy, mint Isztria sem. Azonban mindkét tartománynak voltak tartománygyűlései, azaz saborai.

Amikor 1797-ben Napóleon végleg „átadta a történelemnek” a Velencei Köztársaságot, a campoformiói béke alapján Ausztria megkapta Dalmáciát,⁵² valamint az adriai szigeteket, a Cattarói-öböl (*Boka Kotorska*) és Isztriát. Az osztrák uralom csak nyolc évig tartott, mert a pozsonyi békeszerződés értelmében Bécs kénytelen volt lemondani Dalmáciáról, amelyet a francia csapatok megszálltak. 1805–1809 között a francia uralom alatt álló Olasz Királyság része volt, a következő négy évben pedig az Illír Tartományokhoz tartozott. A bécsi kongresszus 1815. évi döntése értelmében Ausztria visszakapta a franciák által birtokolt kelet-adriai területet (a velencei Dalmáciát, a Ragúzai Köztársaságot, és a velencei Albániát, ti. Budva és a Cattarói-öböl közötti térséget). Ezek a területek egy közigazgatási egységet képeztek *Dalmáciai Királyság* név alatt, amelynek a székhelye pedig Zarában volt. Ez az állapot 1918. október 29-ig fenn is maradt, amikor a horvát szábor kimondta, hogy Horvátország megszakítja a kapcsolatát Ausztriával és Magyarországgal. Az egykori Dalmáciától eltérően, a tartomány lakosságának nemzeti összetétele jelentősen megváltozott. A városokon és szigeteken a horvát lakosság mellett beköltöztek az olaszok is, akik számottevő politikai tényezővé váltak. A magyarok és németek aránya azonban csekély volt. A török időben elnéptelenedett területekre részben Hercegovinából beköltözött katolikus bunyevácok (dalmaták),⁵³ részben pedig (Knin, Benkovac, Obrovac stb. környékén) ortodox oláhok telepedtek le, akik később beolvadtak a szerbségbe. Ezért érthető, hogy Dalmácia hovatartozásáról sok vita folyt. Már 1798-ban az udvar határozatot hozott arról, hogy Dalmáciát úgy kell berendezni, mint a többi örökös tartományt. Nagyobb változást nem hajtott végre. A „*providur*” helyére a közigazgatás élére császári helytartót nevezett ki, aki a dalmát kormány vezetője volt. Az „országos kormány” néhány tanácsadóból állt, akik a munkát végezték, és főleg a helytartó tanácsadó testülete volt, amely nem hozhatott konkrét határozatot. A járások (*comuna*) helyi önkormányzattal bírtak. A közigazgatásban huzsonkét közigazgatási egységet hoztak létre és mindegyiknek volt előljárója, aki a végrehajtó hatalmat gyakorolta. Az igazságszolgáltatásban tizenöt kerületre osztották a tartományt, a legfőbb bíróság a bécsi Semmitőszék volt.

Az 1815-ben bekövetkezett újabb „megszerzést” követően az udvar hatályon kívül helyezte a francia jogszabályokat, főleg azokat, amelyek ellenkeztek a feudális berendezkedéssel, ugyanakkor hatályba helyezte az osztrák jogot. A tartomány és a kormány

⁵¹ Uo. 193.

⁵² HEKA LÁSZLÓ (Ladislav Heka): *Hrvatsko-Madžarski povijesni kalendar*, Craotica, Budapest, 2001. 90–91.

⁵³ HEKA LÁSZLÓ: *A szegedi dalmaták*, Szeged, 2000, 22.

élén a császári helytartó állt. A tartományt négy kerületre osztották, amelynek székhelyei Zára, Split, Ragúza és Cattaro voltak. Minden kerületben több járás volt, azokon belül városi, illetve faluközségek helyezkedtek el. Azok élén előljárók – akiket a helytartó nevezett ki, ellenőrzött és mentett fel –, valamint tanácsok álltak. A községek a helyi ügyeket intézték, korlátolt önkormányzatot élveztek, 1844-től a rájuk átruházott ügyekben is.

A 19. század első felében a horvát nemzeti eszme ébredése a horvát földek egyesítését szorgalmazta. Egyrészt Horvátország és Szlavónia, másrészt Dalmácia, Isztria és a katonai határőrvidék ugyanabban az országban voltak, de közigazgatásuk más volt. Horvát–Szlavónország Pest–Buda, Dalmácia, a katonai határőrvidék és Isztria Bécs felügyelete alatt álltak. Az 1848-as események során Jellasics dalmát kormányzói kinevezést kapott, de sem az autonómia felé hajló dalmáciai horvátok, de még inkább az olaszok, valamint a bécsi kormány sem akarták, hogy a horvát–szlavón–dalmát tartományok ténylegesen egyesüljenek. A Jellasics-féle 1848. évi választási rendszer 7. pontja szerint ez a rendszer kiterjedt volna Dalmáciára is, ha „az ottani lakosok igényt tartanak erre”. Dalmáciában elutasították az egyesülést. Sőt, maga az akkori osztrák miniszter, Stadion üzent azt a dalmát képviselőknek 1848. december 18-án, hogy „*Dalmácia továbbra is elkülönített királyság marad*”.⁵⁴ Split városi tanácsa ettől a kijelentéstől fölbátorodva az osztrák belügyminiszternek a következőket írta 1848. december 28-án: „*Mi nem akarunk se olaszok, se szlávok lenni, hanem dalmátok*”.⁵⁵ A gyakran emlegetett dalmáciai autonómia magva talán ide vezethető vissza. Az 1848. évi események nyomán Dalmácia közigazgatásának megszervezése egy Bécsben székelő udvari tanács feladata lett. Az a zárai járási tanácsra bízta a dalmát tartománygyűlési alapokmány (*statutum*) tervezetének a kidolgozását. E szerint Zára, Split, Ragúza és Cattaro tizenhat képviselőt választanának (minden kerületből négyet) a tartománygyűlésbe, amely évente egyszer ülne össze Zárában. A tervet nem valósult meg, de híven tükrözi a bécsi udvar álláspontját, amely szerint Dalmáciát elválasztva kell tartani Horvát–Szlavónországtól. Az 1815–1860 közötti időszakban a császári helytartó és a helytartó elnökleite alatt működő országos kormány (1852-től a neve Helytartótanács, a székhelye pedig Zára) voltak a legfontosabb igazgatási szervek. A kerületek és járasok élén az előljárók, illetve *praetorok*, a községek élén tanácsok, illetve önkormányzatok álltak az előljárával, mint vezetővel. Bach abszolutizmusának befejeztével az 1860. évi októberi diploma és az 1861. évi februári pátens után az egész Monarchia területén visszaállt az alkotmányos rend, és a közigazgatás újjászerveződött. Az 1861. évi kibővített birodalmi tanácsülésen ismét fölmerült a probléma. Erre az ülésre az uralkodó Horvátországból Vraniczany Ambrozt, Szlavóniából Strossmayer püspököt, Dalmáciából gróf Borelli Ferencet hívta meg. Strossmayer és Vraniczany a Monarchia átrendezéséről tárgyalva hangsúlyozták Horvát–Szlavónország és Dalmácia egyesülésének a szükségességét, míg az olasz nemzetiségű gróf ugyan bevallotta, hogy a „*szlávok*” többségben vannak Dalmáciában, de hangoztatta, „*még nem jött el az idő az egyesülésre*”. Ez a vita tulajdonképpen a dalmáciai politikai helyzetet döntően befolyásoló két tábor – a horvát nemzeti érdekekért síkra szállt Nemzeti Párt és az autonómiát támogató autonomisták – kialakulásához vezetett.

⁵⁴ NEDA ENGELSFLD: Povijest hrvatsko država i prava. Zágráb, 1999. 219. (Horvát állam- és jogtörténet.)

⁵⁵ Uo.

Zágrábban 1861-ben a horvát szábor létrehozása miatt összeült a báni konferencia. Ez az intézmény a szábor 1685. évi határozata alapján keletkezett és eleinte elnökségi feladatokat látott el a két szábor összehívása közötti időszakban. A báni konferencia hat tagját a világi és egyházi főurak soraiból a bán nevezte ki, és azok szábori hatáskört láttak el addig, amíg a tartománygyűlés éppen nem ülésezett. A nemesség már 1701-ben úgy határozott, hogy megszünteti ezt az intézményt, miután veszélyt látott arra nézve, hogy a konferencia átveheti a hatalmat és „kiszoríthatja” a szábor a hatáskörének gyakorlásából. A báni konferencia recidiója megjelent a 19. században (1848-ban, 1861-ben és 1865-ben). Ezekben a konferenciákban a tagság sokkal szélesebb volt, mint a korábbiakban, az alapfeladatuk pedig csupán az volt, hogy javaslatot tegyenek az ideiglenes választási rendre, amíg a szábor maga nem kerül olyan törvényes lehetőséghez, hogy alkotmányos úton megszabja a választási rendszert, ami végül is 1870-ben sikerült. A báni konferencia 1860. december 5-én levelet kapott (pontosabban Josip Sokcsevics bán, mint elnök)⁵⁶ a királytól, amelyben ígéretet kapott arra vonatkozólag, hogy megtörténhet Horvát–Szlavonország és Dalmácia egyesítése. Dalmácia képviselői is meghívót kaptak a báni konferenciára, de a tartomány szerb nemzetiségű helytartója, báró Lazar Mamula megakadályozta a dalmátok részvételét a zágrábi konferencián. Mamula még azt is üzent a bánnak, hogy a tartomány meg akarja tartani a különállását, és hogy az utasításokat Bécsből, nem pedig Zágrábból fogadják el. A császár ezek után 1861. február 21-én ígéretet tett arra vonatkozólag, hogy a dalmát szábor megválasztja a követeit, akik Zágrábban tárgyalnak a horvát szábor képviselőivel az egyesülés feltételeiről. Schmerling kormánya azonban olyan magas cenzust szabott ki, amely kisszámú – főleg olasz, illetve olasz érzelmű horvát és szerb – választópolgárra bízta a horvát száborba küldendő képviselők megválasztását. Az autonomisták újból győztek, és nem küldtek senkit. Az udvar tisztában volt azzal, hogy ha egyesíti Dalmáciát Horvátországgal, akkor erősebbé teszi Horvátországot, amely ezzel még keményebben ellenállhat egyes kérdésekben. A „*divide et impera*” taktika pedig már annyiszor bevált, így most is, a császár számára a szétdarabolt tartományokat sokkal könnyebben lehetett irányítani, mint az országokat. És végül, de nem utolsósorban a császár attól is tartott, hogy a megerősödött

Dalmácia 1861-ben kapta meg a tartománygyűlést kuriális választási renddel. A dalmát tartománygyűlés külön – számára létrehozott – választási rend alapján jött létre. A negyvenhárom képviselője közül negyvenegy a választások útján került a tartománygyűlésbe, hatéves mandátummal, ketten pedig virilisták voltak – a katolikus és az ortodox érsek. A képviselők mandátumai négy kúriába oszlottak.

1. *A nagyadófizetők kúriája.* 1861-ben Dalmáciában háromszáztizenhat nagyadófizető polgár volt, akik tíz képviselőt választottak. Ezt a státust – a választási rendszer értelme szerint – a zárai, spliti és ragúzai kerületben azok a birtokosok kapták, akik évi 100 *florin* egyenes adót fizettek, a cattarói kerületben pedig 50 *florin*t. A zárai nagybirtokosok négy, a splitiek három, a ragúzaiak kettő, a cattaróiak pedig egy képviselőt választottak. Már ekkoriban egyértelmű volt, hogy Zára és Split kerületekben túlnyomórészt az autonomisták választhatnak (ezért hét képviselő illette meg őket), míg Ragúza és Cattaro kerületekben pedig a nemzetiek (az alakulóban lévő Nemzeti Párthoz közelállók, Horvátország és Dalmácia egyesülését támogatók), akik a választási rendszer alapján háttérbe szorultak (csak három képviselőt választhattak). A spliti kerületben minden har-

⁵⁶ HEKA LÁSZLÓ (Ladislav Heka): *Hrvatsko-Madžarski povijesni kalendar*, 54–55.

minchat nagyadófizető polgár egy képviselőt választott, míg Cattaróban ez az arány egy képviselő hetvennégy nagyadófizető polgárra volt. A hatalom képviselői ezt az aránytalanságot azzal magyarázták, hogy Cattaróban alacsonyabb a census.

2. *Kereskedelmi-ipari kamarák.* Ezek három képviselőt választottak, és a választási rend itt is kedvezett az autonomistáknak. Zára és Split egy-egy, a Ragúza és Cattaro pedig közösen egy képviselőt választottak.
3. *A városok.* Dalmácia lakosságának tíz százalékát tették ki, mégis nyolc képviselőt választhattak.
4. *A faluközségek kúriája.* Ehhez tartozott a lakosság kilencven százaléka, akik húsz képviselőt választhattak. A hatalom úgy gondolta, hogy a módosabb polgárok, valamint a városi polgárság kevésbé ragaszkodik a nemzeti eszméhez, mint a falvak lakosai, ezért őket preferálta a választási rendszer. Az alkotói nem is tévedtek.

Az itt fölvezetett első három kategóriához tartozó képviselőket közvetlenül választották meg. A nagyadófizetők kúriájában minden nagyadófizető, a kereskedelmi-ipari kamarák kúriájában a kamarák bejegyzett tagjai választhattak. A városokban azonban a választójog nem minden polgárt illette meg, hanem a három kategóriába rangsorolt polgárok (az adófizetői census alapján) közül a felső kétharmada választhatott. A faluközségek kúriájában közvetett volt a választás. Minden ötszáz lakosra egy választót (*elector*) választottak meg, majd ezek választhatták meg a képviselő(ke)t. Csak azok a férfiak vehettek részt a választásban, akik a 24. életévüket betöltötték, adófizetők voltak, de ezek közül is csak a felső kétharmad. A legalacsonyabb adóösszeg, amely még feljogosított a választójogra (aktív és passzív) egy fiorin közvetlen évi adó volt.

Az utóbbi két kúriában az adófizetéstől függetlenül választhattak a hivatalnokok, tengerészeti tiszték, lelkészek, tanárok és tanítók (akik az állami iskolákban tanítottak), a doktorátussal rendelkező összes polgár, valamint a hadsereg tisztjei. Ez a választási rendszer lehetővé tette, hogy a tizenötezer városi „*italodalmata*” huszonegy képviselőt választhasson, a közel négyszázezer horvát (részben szerb), dalmát paraszt, halász illetve tengerészlegény pedig mindössze húsz képviselőt. A választási eredmény még kedvezőtlenebb volt. A dalmát száborba huszonhét autonomista és tizennégy nemzeti került. Ez az eredmény felháborodást keltett a néptömegekben, akik egyre inkább a nemzeti soraihoz csatlakoztak. A délszláv együttműködés nemsokára már nem volt olyan felhőtlen, hiszen a szerbek (részben az ortodox papok, részben a Szerbiából érkező ügynökök felszólítására) lassan azt szorgalmazták, hogy Dalmácia Szerbia része kellene, hogy legyen, és Vuk Karadzics ekkor hangsúlyozta azt, hogy a dalmátok tulajdonképpen „katolikus szerbek”. Ragúzában voltak olyanok, akik magukat valójában ilyeneknek tartották. Dalmácia többi részein polarizálódott a horvát és a szerb lakosság, és már nem közös úton haladtak, hanem csatlakoztak a horvát, illetve szerb nemzeti mozgalmakhoz. Dalmáciában Mihovil Pavlinović⁵⁷ katolikus pap, író, és képviselő volt a nemzeti szellemi és tényleges vezetője, és elsőként írásban is felvázolta a horvát nemzeti eszmét, valamint rámutatott a horvátok és a szerbek közötti különbségekre. A szerb propaganda, illetve a katolikus papok hathatós ténykedése vezetett odáig, hogy az addig katolikus és ortodox szlávok nemzeti szempontból is „oldalt válasszanak”. A katolikusokból horvátok, az ortodoxokból szerbek lettek, így megszűnt a „görögösök” (mármint pravoszlá-

⁵⁷ Uo. 100–104.

vok) és „latinosok” (katolikusok) megnevezés. A nemzeti eszme ébredése az 1870. évi választásokon a Nemzeti Párt győzelméhez vezetett. Ekkor Dalmácia lakossága 457 ezer fő volt. A horvátoké mintegy 360 ezer fő (80 %), a szerbek száma 76 ezer körüli (17 %), az olaszoké pedig 15 ezer (3 %).⁵⁸ A kép kissé csal, hiszen ekkoriban Dalmáciához tartozott még az ortodox (szerb-montenegrói) Cattaro vidéke is (ma Montenegró része). Ragúza volt etnikailag a „legtisztább” dalmáciai horvát város, hiszen az olasz lakosság elenyésző volt, a szerbek száma pedig mindössze háromszázkilencvenegy.⁵⁹ Az olaszok legnagyobb számban Zára, Split, Sibenik, Trau és Cattaro városokban éltek, ahol azonban a horvátság és a szerbség az autonomistákkal szimpatizált. Az 1870. évi választásokon huszonöt nemzeti pártival szemben tizenhat autonomista állt a tartománygyűlésben, és az olaszpártiak száma egyre csökkent. Az 1879 utáni időszakban a számuk hatra korlátozott, akiket a zárai kerületben sikerült megválasztani, hiszen a székhelyen osztórák autonomista bürokratikus rendszer működött. Az 1896. évi reform után Dalmácia tizenegy képviselőt küldött a bécsi birodalmi tanácsba.

A dalmát szábor az általános oktatás-, az egészség-, a szociális ügyek és gazdasági téren törvényeket alkotott, amelyek a császári szentesítés után (sok törvényt nem *szankcionált*) jogérvényesek voltak Dalmácia területén. Határozatokat hozhatott, amelyek végrehajtási erővel bírtak a felsorolt belügyekre vonatkozólag, és tartományi adókat is bevezethetett. Meghatározta a tartományi költségvetést és kezelte az összes vagyont. A központi kormány elé javaslatokat tehetett olyan törvények és rendeletek kidolgozására, amelyek a tartomány érdekében álltak.

A szábor munkáját az elnök, illetve alelnök irányították. Nem a képviselők választották, hanem a megválasztott képviselők közül a császár nevezte ki őket, mint bizalmát élvező személyeket.

A szábor összehívása a központi kormány javaslatára császári rendelet alapján történt meg. A központi kormány javaslatára a császár megszakíthatta a már elkezdett tartománygyűlést, vagy feloszlathatta a dalmát szábor a képviselők hatéves mandátumának lejárása előtt. Habár az országos rend szerinti tartománygyűlést évente kellett összehívni, olykor háromévente sem hívta össze a dalmát képviselőket az uralkodó, ha ezt Bécs érdekei megkívánták. A dalmát tartománygyűlést többször elhalasztották, mert olyan kérdésekről volt hivatott tárgyalni, amelyek az udvar számára „kényesek” voltak. Háromszor is feloszlatták – rövid története alatt – a tartománygyűlést. Története során – 1861-ben tartották az első, 1912-ben pedig a tartománygyűlés utolsó ülését – tíz alkalommal tartottak választásokat (1861, 1864, 1867, 1870, 1876, 1883, 1889, 1895, 1901 és 1908). Összesen negyvennégy ülést tartottak és mindegyiken részt vett a tartományi kormány megbízottja, gyakran pedig maga a helytartó is. Annak ellenére, hogy 1912 után már nem hívták össze a dalmát szábor, azt nem oszlatták fel, tehát jogilag létezett egészen a Monarchia bukásáig (1918-ig). A dalmát szábor tartományi bizottsága nemcsak, hogy a Monarchia idején mindvégig ténykedett, hanem folytatta a működését a szlovén–horvát–szerb állam idején is, mint Dalmácia tartományi kormánya.

A tartománygyűlés hivatalos nyelve 1883-ig az olasz volt. A horvát nyelv használatát nem tiltotta a törvény, de Mihovil Pavlinović 1861. évi horvát szónoklatai nagy ellenkezést váltottak ki a képviselők (igaz, akkor túlnyomórészt autonomisták) többségénél. 1883-ban a helyzet annyiban változott meg, hogy a horvát lett a hivatalos nyelv, de az

⁵⁸ SOKCSEVITS – SZILÁGYI – SZILÁGYI: i. m. 157.

⁵⁹ Uo.

olasz nyelv használata engedélyezett volt. Tartománygyűlései nyilvánosak voltak, nemcsak a sajtó képviselői számára, hanem az érdeklődő polgároknak is. Minden ülés után kinyomtatták az ülésről elkészített jegyzőkönyvet.

A tartománygyűlésnek négytagú tartományi bizottsága volt, amelyet a képviselők sorraiból választott. A bizottság élén a tartománygyűlés elnöke állt, akit a kormány nevezett ki. Ez a bizottság hajtotta végre a tartományi autonómia körébe tartozó ügyeket (mezőgazdaság, középítészet, tartományi alapítványok, intézmények, oktatásellenőrzés, hivatalok fölötti ellenőrzés, a tartományi költségvetés létrehozása, a végrehajtással kapcsolatos rendeletek alkotása).

A központi államigazgatás szerve volt a Zarában székelő császári helytartó, aki mellett a Helytartótanács, mint tartományi kormány ténykedett, de erősen függött a bécsi kormánytól, amely alá tartozott. 1902-ig a helytartói tisztet katonatisztek – tábornokok – viselték, akik egyben a tartományi katonaság főparancsnokai is voltak. 1902 után polgári személyek töltötték be a helytartói tisztet. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés alapján Dalmácia Ausztriához került, mint koronataromány. Az 1896. évi törvény értelmében a birodalmi tanácsba tizenegy képviselőt küldött. A horvát–magyar kiegyezés 66. szakasza szerint *Szent István koronájának országai* közé soroltatott (Horvátország részeként), de ténylegesen Ausztria része volt. Természetesen a tengerpart mindkét állam számára fontos volt, de mivel Fiume kérdésében a császár Magyarország javára döntött, és kikötőt biztosított a magyar kormánynak, az uralkodó úgy érezte, ezzel a kérdés lezárult. Maradt viszont a kuriózum, hogy a Monarchia két sarkalatos törvénye ellentétesen oldotta meg Dalmácia államjogi státusát.⁶⁰

Dalmáciát a Monarchia periferikus tartományaként elhanyagolták, főleg a mezőgazdaság terén, de ugyanakkor ipara is alig volt. Amikor 1891-ben az ún. borklauzulával a bécsi udvar engedélyezte az olasz szőlőtermesztőknek boraik vámnélküli forgalmazását a Monarchia egész területén, a dalmát borászok tönkrementek. A szigeteken még nehezebb volt a helyzet, ezek sorra (Horvátországban 1181 sziget van ma, a Cattarói-öböl nélküli tenger melléken) elnéptelenedtek a 19. század vége és a 20. század eleje táján. Egyes vélemények szerint félmillió horvát vándorolt ki az Újvilágba Dalmácia, Isztria, valamint Horvát–Szlávnország és Bosznia-Hercegovina területeiről.

Az isztriai szábor

Az Isztriai-félsziget a nevét a *histri* nevű illír törzsnek köszönheti. A terület történelme azonban jóval az illírek letelepedése előtt kezdődött. Augustus császár idején Isztria azonos tartományt alkotott Velencével (*Venetia et Histria*), a városai – Triest, Pola és Porecs (Parentium) – pedig római kolóniák lettek. A kereszténység ezen a területen igen korán elterjedt.

A Nyugat-Római Császárság (476) és az osztrogót állam (538) bukását követően Isztria Bizánc fennhatósága alá került, 788-ig itt is maradt. Ekkor Nagy Károly legyőzte a bizánci sereget és Isztriát a frank államhoz csatolta. A feudalizmus fölépítésének érdekében ide telepített horvát, illetve szlovén lakosokat. Isztria eleinte a Furlániai Markgrófság fennhatósága alatt állt, 887-től az Olasz Királyság, 952-től Bajorország, majd Karintia Vajdaság része volt.

⁶⁰ NADA ENGELSFELD: i. m. 225.

A középkor végéig a félsziget közigazgatásilag két részre oszlott: a Habsburg, illetve Velence uralma alatti egységekre. A századok során a romanizált lakosság eltűnt és döntő többségben horvátok lakták a félszigetet. Már 1483-ban Labin lakosai majdnem csakis horvátok voltak. A 17. századi háborúk és gyakori járványok majdnem, hogy elpusztították a félszigetet. A helyi hatóságok egyre több olasz családot telepítettek a régióba, ezek főleg a városokban telepedtek le, amíg a horvátok megmaradtak a falvakban. A hivatalos nyelv az olasz volt, így a horvátok is asszimilálódtak. Amikor 1797-ben megszűnt létezni a Velencei Köztársaság, az Isztria általa kezelt része Ausztriához került, amely az 1805. évi pozsonyi békeszerződésben átadta Franciaországnak. Napóleon a félszigetet az Olasz Királysághoz csatolta, amíg az osztrák rész a franciák által létrehozott *Illír Tartományok* része lett. 1813-ban Bécs megszerezte egész Isztriát és bekebelezte a Monarchiába, amelyhez a félsziget 1918-ig tartozott. Ezalatt az idő alatt nőtt az olasz lakosság aránya. 1846-ban a félsziget lakosságának 26 százalékát képezték az olaszok, 1900-ban pedig már 40,5 százalékát. 1918-ban az olaszok megszállták, majd az 1920. évi rapallói egyezmény alapján Isztria és a Kvarneri-szigetek Olaszországhoz kerültek. A második világháború idején a félsziget lakosságának döntő többsége Olaszország ellen fordult és a Horvátországgal való egyesülést követelte. Miután Olaszország 1943. szeptember 9-én kapitulált, a partizánmozgalomban megalakult az Isztriai Felszabadítási Bizottság, amely 1943. szeptember 13-án határozatot hozott Isztria Horvátországgal való egyesüléséről. Ezt a döntést az akkori legmagasabb horvát hatalmi szerv (Horvátország Országos Antifasiszta Népi Felszabadítási Tanácsa) megerősítette. Végül 1943. november 30-án a megalakulóban lévő jugoszláv állam legmagasabb testülete, a Jugoszláv Antifasiszta Nemzeti Felszabadító Tanács is megerősítette az egyesülést. Ettől kezdve Isztria Horvátország része volt. Ma Isztria legnagyobb része Horvátországhoz, kisebb része Szlovéniához, Trieszt pedig Olaszországhoz tartozik.⁶¹

Az abszolutizmus bukása Isztriában is az autonóm státusz elnyerését jelentette. A tartomány élén Isztria tartományi szábora állt, amelynek elnökét a császár nevezte ki a megválasztott képviselők sorából. A tartománygyűlés elnökét hivatalosan *tartományi kapitánynak* (*capitano provinciale*) nevezték. Ő maga nevezte ki a helyettesét. A tartománygyűlés végrehajtó és igazgatási szerve a *tartományi bizottság* (kormány) volt, amelybe a tartománygyűlés képviselői közül négy-nyolc személyt választottak a soraikból. A 20. század elején öt tagja volt (egyét a nagybirtokosok, kettő-kettőt pedig a városok, illetve faluközösségek választottak). A döntéshozatalhoz a kormány tagjainak többségének a szavazata volt szükséges. A tartománygyűlés elnöke egyben a tartományi bizottság elnöke is volt. Az isztriai szábor kompetens volt dönten a mezőgazdaság, állattenyésztés, erdészet, középületek, alapítványok ügyeiben, valamint a hadsereg elszállásolásáról és élelmezéséről, az egyházi és világi iskolákról, tartományi költségvetésről. Törvényeket javasolhatott a központi kormánynál és helyi adót is megszavazhatott, de csak az állami adó összegének 10 százalékáig. Isztria autonómiája – a többi tartományhoz hasonlóan – korlátozott volt, hiszen a császár bármelyik tartománygyűlési határozattól megvonhatta a szentesítést, így az érvénytelen maradt. Másrészt a tartománygyűlés elnökén keresztül (aki a bizalmas embere volt) a császár befolyásolta a képviselőket, a napirendi pontok összeállítását, valamint a tartományi bizottságra, mint végrehajtó testületre, akár úgy is, hogy elhalasztotta a tartománygyűlés határozatainak

⁶¹ HEKA LÁSZLÓ (Ladislav Heka): *Hrvatsko-Madžarski povijesni kalendar*, 178–179.

végrehajtását. Ezzel az apparátussal azonban csökkentette az állami közigazgatás költségeit, ugyanakkor nem veszített el semmit sem a végrehajtó hatalmából.

A tartománygyűlést a császár hívta össze és oszlatta fel. A tartománygyűlés és a tartományi bizottság tagjainak a mandátuma hat évre szólt. Dalmáciához hasonlóan Isztriában is a négy kúria (nagybirtokosok, városok, kereskedelmi-ipari kamarák és faluközösségek) választói döntöttek a képviselőkről. Mellettük a püspökök (virilisták) a funkciójuk alapján kerültek a száborba. A megválasztott képviselők a sorukból két személyt választottak meg a birodalmi tanácsba és azok képviselték Isztriát Bécsben egészen 1873-ig. Ezt követően a választópolgárok közvetlenül választották meg a két képviselőjüket, de továbbra is a kuriális rendszer szerint.

A februári pátensre alapuló tartományi szabályzat (*Regolamento provinciale*) és a választási rend (*Regolamento elettorale per la Dieta provinciale per il Litorale*) előírták, hogy a tartománygyűlést harminc képviselő alkotja (ebből huszonhetet választanak, hárman pedig virilisták). *Iure proprio* útján kerültek a tartománygyűlésbe a félsziget főpapjai, méghozzá Trieszt és Koper püspöke, Parentium és Pola püspöke, valamint a vegliai (Krk) püspök. A nagybirtokosok öt, a városok nyolc, a kereskedelmi-ipari kamarák kettő, a faluközösségek pedig tizenkét képviselőt választottak.

A szavazati jog az adócenzustól függött. Maga a választás nyílt és közvetlen volt az első három kuriális kategóriába tartozókra vonatkozólag. A faluközösségek közvetett választások útján választották meg a képviselőiket. Először a választókat (*elettori eletti*), vagyis *fiduciari*-kat választották meg, majd azok voksoltak a képviselőkre.

A *nagybirtokosok* számára egész Isztria egy választókörzetet képezett. A nagybirtokosok közé azok soroltattak, akik évente legalább 100 fiorino közvetlen adót (földadót) fizettek. Számukra Parentium volt kijelölve szavazóhelyként. Később az isztriai földbirtokosoknak nem kellett Porecsba utazni a szavazásra, hanem – a tartománygyűlés határozata alapján – mindenki a saját lakóhelyén végezhetette el a kötelességét, jogát. Ezzel nőtt a választók választásokon megjelent aránya.

A *városokban* választójoggal azok rendelkeztek, akik legalább 10 fiorino adót fizettek. A *kereskedelmi-ipari kamara* képviselőit a kamara tagjai választották Rovinjban. A *faluközösségekben* választani azoknak volt joguk, akik legalább egy fiorino adót fizettek. Itt közvetett választások zajlottak. Minden ötszáz lakosra egy megbízottat (*fiduciar*) választottak.

Dalmáciához hasonlóan Isztriában is a módosabb, gazdagabb, városban élő lakosság olasz volt, amíg az összlakosság kétharmadát kitevő horvátok és szlovénok főleg a falvakban éltek. Már az első választásokon fölényesen győzött az Olasz Liberális Párt, méghozzá huszonegy mandátummal. Az olasz konzervatívok négy, a horvátok pedig mindössze két mandátumhoz jutottak.

A tartománygyűlés hivatalos nyelve az olasz volt, és csakis a szláv lakosság nyomására fogadták el a horvát nyelv egyenjogúságát.

Az 1861 és 1914 között megtartott választásokon háromszor változtatták meg a birodalmi tanácsba vonatkozó választások módját. 1873-ig a képviselők egymás között választották meg a birodalmi tanácsba küldendő képviselőket. Ebben az évben reformálták a rendszert úgy, hogy maguk a választók szavaztak (kuriális rendszer szerint) a birodalmi tanácsba küldendő személyekről. A második reformra 1896-ban került sor, amikor bevezették az ötödik kúriát is, amelyben minden felnőtt férfi polgár szavazhatott. A harmadik és legfontosabb osztrák választói reformban (1908-ban) megszüntették a kúriákat és elismerték az általános, egyenlő és közvetlen választójogot a felnőtt korú férfi

polgárok részére. A birodalmi tanácsban 1907-ben ötszáztizennyhat képviselő ült. Ebből Dalmácia tizenegy, Isztria pedig hat képviselőt küldött, amíg például Csehországot százharminc, Galiciát pedig százhat fő képviselte.

Az 1908. évi reform után az addigi harminchárom képviselő helyett már negyvenhét személy ült a tartománygyűlésben, még hozzá úgy, hogy a nagybirtokosok maradtak az öt képviselőjüknél, a kereskedelmi-ipari kamarák pedig a két őket képviselő személynél. A városok és mezővárosok képvisellete tizenegyről tizennégyre nőtt, a faluközösségek képviselőinek száma pedig tizenkettőtől tizenötre nőtt. A választási rend újdonsága az általános (ötödik) kúria létrehozása volt, amelyben nyolc képviselőt választottak. A három isztriai püspök virilista tagként maradtak a tartománygyűlésben.

Az 1861–1914 közötti időszakban tizenegy alkalommal került sor választásokra. Tehát az isztriai szaborban a három püspök (triesti-koperi, parentiumi és vegliai), valamint öt nagybirtokos (mindannyian Parentiumban), két kamaratag, tizennégy városi képviselő (három horvát és tizenegy olasz), tizenöt faluközösségi képviselő (tizenkét horvát és három olasz), illetve nyolc (négy horvát és négy olasz) általános választásokon megválasztott képviselő kapott helyet.

Az isztriai tartománygyűlés utolsó ülésére 1910-ben került sor. Ezen a horvát-szlovén képviselők és olasz társaik között nézeteltérés alakult ki, amelynek során az előbbieket az elnöki asztalt felfordították és szétdobálták a tárgyaló anyagokat, mire a kormány megbízottja berekesztettnek nyilvánította az ülést. Ezt követően megkezdődött a fölkészülés a népösszeírásra. Az osztrák törvények értelmében a „beszélő nyelv” szerint kellett összeírni a lakosságot és nem a nemzetiség szerint. Tehát ha valaki megértette a hivatalnokokat olasz nyelven, azt olaszként jegyezték be. Ám így is a hivatalos statisztikai adatok szerint ekkoriban 43,15 % horvát, 38,16 % olasz, 14,80 % szlovén és 4 % százalék német, magyar és egyéb nemzetiségű élt a félszigeten.

Az itt fölvezetett választási rendszer szerint a lakosság egyharmadát kitevő olaszoknak sikerült évtizedeken keresztül többséget teremteni a tartománygyűlésben, és így döntően befolyásolni Isztria politikai és gazdasági életét.

A horvát királyi konferencia

A horvát szabor mellett a Horvát Királyi Konferencia (értekezlet) volt illetékes megtárgyalni Horvátország és Szlavónia legfontosabb ügyeit. A két testület olykor egymást pótolta. A szabor és a konferenciák (Conferentiae Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae) helyzete és jelentősége az uralkodók politikájától függött, pontosabban attól miként képzelték el a Monarchia állami szervezetét és igazgatását. A 18. században közepéig a szabor és a konferencia megtartották az eredeti jelentőségüket egészen 1763-ig, amikor Mária Terézia császárnő elkezdte a centralizálási politikáját, amely majd II. József idején csúcspontot ér el. Az a tény, hogy az 1742–1792 között megtartott 71 horvát konferenciából 55-öt 1763-ig tartottak meg és csak 16 ezt követően arról tanúskodik, hogy milyen jelentősége volt ennek a központi intézménynek a bécsi udvar általános politikájában.

1763-ig a konferencia még az eredeti célját teljesíti, azaz a rendek tárgyalnak az újoncjánlásról (a báni illetve határőrvidéki hadseregbe), Szlavónia szervezetéről a töröktől való felszabadulás után, az Alsó-Szlavónia és Nyugat-Szerémség Horvátországhoz való csatolásáról, a Katonai határőrvidék berendezéséről és polgárosításáról

(visszacsatolásáról Horvátországhoz), valamint a varasdi ezredben és a Monoszlón (Moslavina) kirobbant parasztfelkelések leveréséről.

Ekkoriban a konferencia még önálló volt, és a száborral párhuzamosan működött. A konferencia határozatai bekerültek a szábor jegyzőkönyveibe. Idővel kialakult az a szokás, hogy a konferenciákon a karok és rendek által hozott határozatokat később a szábor megerősíti. Sőt 1763-ban a szábor úgy döntött, hogy ettől kezdve a konferencia határozatai csak akkor lépnek hatályba, ha azokat a száboron megerősítik a rendek. Az 1764/65. évi pozsonyi országgyűlés döntése, amely szerint az adókat nem emelték fel, arra készítette a császárnőt, hogy az országgyűlés összehívása nélkül is törvényeket hozzon. Így sem az országgyűlés, sem a szábor a következő években nem kerültek gyakori összehívásra. Mária Terézia 1767-ben felállította a Horvát Királyi Tanácsot, amellyel háttérbe szorította a szábor – és a konferencia jelentőségét. Amíg ez a tanács fennállt (1779-ig) mindössze ötször ülésezett a szábor és csak egyszer a konferencia. Azonban ekkor is a szábor és a konferencia feladata szinte azonos volt: elfogadni a királynő rendeleteit. II. József időszakában sem volt fontosabb szerepük, hiszen a két összehívott konferencián (1783 és 1785) csakis a báni beiktatásról tárgyaltak. Az alkotmányos élet visszaállításával a konferencia visszanyerte a korábbi jelentőségét, de megváltozott körülmények között, elsősorban a Magyarországgal való viszonyt illetően, hiszen a kormány szerepét a magyar Helytartótanács végezte a szábor pedig függő viszonyban volt a magyar országgyűléssel szemben. A konferenciákra a magyar országgyűlés ülése idején került sor, amikor a horvát követek egyeztették a közös álláspontjaikat a magyar rendekkel.

Az állam legfontosabb ügyei mellett számtalan egyéb kérdéstről is tárgyaltak, mint pl. a kereskedelemről, a bíróságok hatásköréről, ellenőrizték a címerek valódiságát, törődnek a királyi nyomdászról, kinevezik a megyei tisztviselőket, de döntöttek olyan ügyekben is mint pl. a gyertyák áráról, a hontalanok zágrábi tartózkodásának betiltásáról stb.

A Horvát Királyi Konferenciák az 1790-92. évi magyar országgyűlésen határozatokat hoztak, amelyekben elleneztek a magyar nyelv bevezetését, illetve a magyar nyelv kötelező tanulását Horvátországban. Így például az 1790. június 11-i ülésén az országgyűlés úgy döntött, hogy a jegyzőkönyvet magyar nyelven vezessék, azok számára pedig, akik nem tudnak magyarul fordítsák le latinra. A horvát rendek ezt követően összegyűltek és konferenciát tartottak meg, amelyen a bántól kérték, hogy tiltakozzon a magyar nyelv bevezetése ellen, vagy legalább a magyar nyelv mellett a latin is legyen használatban. Ezért azt javasolták, hogy egy időben olvassák fel a magyar és a latin szöveget, hogy ne szoruljanak háttérbe azok, akik nem tudnak magyarul. Észrevételekre is került sor arra vonatkozólag, hogy az Alsó-Szlavónia megyéinek követei miként szavaznak, és Bedekovics Ferenc illetve Skerlecz Miklós kaptak megbízatást, hogy erről tárgyaljanak a Personállal. Íme a jegyzőkönyv szövege:

Anno⁶² Domini 1790, die 12-a mensis iunii in Libera, regia et metropolitana Civitate Budensi, sub praesidio excellentissimi et illustrissimi domini comitis Ioannis Erdödy de

⁶² A tergo: Acta Conferentiarum partium Budae partim vero Posonii anno 1790. celebratarum A. A magyar országgyűlés jegyzőkönyve nyomtatásban jelent meg és főleg a tárgyalások rövidített változatában jelent meg: Diarium Comitiorum Regni Hungariae ab augustissimo Romanorum imperatore et hungariae rege Leopoldo secundo in lib. Regiamque ac metropolitanam civitatem Budensem, in diem 6. iunii a. 1790. indictorum, ac die 3. novembris in liberam regiamque civitatem Posoniensem translatorum, ibidemque die 13. martii a. 1791. conclusorum. Originarie Hungarica lingua conceptum, et autoritate Comitiorum latinitate donatum Budae 1791. A nyelv kérdést a második ülésen, június 11-én indítványozták a magyar rendek. Diarium..., 20–22. p.

Monyorokerek, Montis Claudii et Comitatus Varasdiensis perpetui comitis, Suae Maiestatis Sacratissimae camerarii et actualis intimi Status consilarii, generalis campi mareschalli locumtenentis unius legionis equestris militiae Hungaricae, duorum praeterea pedestrium regemnum banalium proprietarii colonelli, Confinium Colapianorum Vunnanorum capitanei et regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bani, celebrata est Conferentia in qua

„Postquam praeactae Suae Excellentiae banali per nonnullos dominos privatorum non minus, quam et Inferioris Sclavoniae inclytorum comitatum ablegatos relatum exstitisset, quod in histerna diaetali sessione decretum sit, ut diarium diaetale non iam, uti hactenus, latino idiomate, sed Hungarico concinnetur: pro illis vero qui linguam Hungaricam non intelligerent, de tempore in tempus in latinam transponatur, et extradetur, quod item dominus ablegatus Regni Adamus Skerlec et Vörocensis dominus Iankovich, qui sensa sua in obversum praeviae determinationis latino idiomate aperire volebant, in sermone turbati, explosi et non nisi cura summa difficultate loqui permitti sint: in autem Statibus et Ordinibus praelibatorum Regnorum summe praedictos videretur, quod usu latinae linguae inde ab exordio Regni Hungariae usque ad haec tempora continuo vigente, omnibusque privilegiis, diplomatibus et legibus in illa semper expeditis eadem decretalis effecta sit, per consequens si diarium diaetale Hungarico idiomate ducatur, et eius in latinum versio post Diaetam instituat, et per deputationem revideatur. Deputati praefatorum Regnorum a depromendo voto, sequaciter communi legationis arcendi praevideantur, quia in sessione diaetali decisa Hungarice legenda veniant et relecta, approbataque illico vigorem nanciscantur, unde scruntium erit confecto, et per inclytos dominos Status et ordines diaetaliter congregatos approbato deciso, aut diario iuribus eorundem Regnorum prospicere, ut itaque immunitates et praerogativa praefatorum regnorum per iteratas leges confirmatae porro quoque conserventur, dignabatur Sua Excellentia banalis proponere, quod ad usum linguae Hungaricae ne quidem in ducendo diaetali diario secus accedi possit, quam si illud sicut lingua Hungarica, ita in continenti latina dicatur et dum Hungaricum lectum fuerit, eodem quoque tempore legatur latinum pro iis, qui Hungaricam linguam non callent, ut sic suas considerationes hi etiam latine proponere possint, adeoque circa praemissa remedium in tempore ferendum veniat.

Ex cuiusmodi per asuam excellentiam banalem facta propositione imminens antellatis Regnis praedictum vel inde observasset Conferentia haec; quod constituto semel eo, ut diarium Hungarice ducatur, versio autem re iam conclusa deputatis regnicolariibus primo innotescat, in ipso fundamento legum usus decretalis linguae latinae perimendus, regnicolaresque deputati a voto accendi sint, ubi tamen praefata Regna non ut armis devicta, aut ad instar coloniae cuiuspiam, sed qua libera et inclyto Regno Hungariae adnexa considerabantur, ex eo praetitulata Sua Excellentia banalis interpellata est, quatenus cum domino illustrissimo episcopo Zagrabienensi excellentissimum dominum comitem iudicem Curiae regiae accedere, suaque interpositione procurare dignetur, quo, si etiam inclytis dominis Statibus et Ordinibus Regni Hungariae diaetale diarium Hungarico idiomate ducere visum fuerit, hoc tamen pro praefatis quoque Regnis in latino idiomate concinnetur, sicque concinatum ablegatis Regnorum eorundem eodem tempore extradetur, quo Hungaricum diarium ablegatis inclytorum comitatum Hungaricorum extradabitur, ut nimirum taliter communi legationis antelatorum Regnorum ultro quoque salva maneat.

Coalitum praeterea in eo est, út excellentissimus dominus supremus comes incltyi Comitatus Zagrabiensis, qua ex parte prafatorum Regnorum ad Tabulam Procerum pro praesentibus Comitiiis deputatus cum dominis ad Tabulam Statuum deputatis ablegatis, domino item regni protonotario ac venerabilium capitulorum Zagrabiensis et Chasmensis, prouti et Inferioris Sclavoniae incltyorum comitatuum ablegatis Suam etiam Excellentiam dominum Personalem promisso in merito accedendo in eo insuper eandem suam Excellentiam requirat, ut, cum propositio sub hesterna diaetali sessione per excellentissimum dominum Personalem in eo facta, quod comitatibus Inferioris Sclavoniae in generalibus regni Comitiiis votum non nisi in materia contributionis competat, quoad reliqua vero obiecta regnicolares ablegati ex parte etiam Inferioris Sclavoniae comitatuum vota depromant, praciudi ciosa omnino videatur. Eadem Sua Excellentia dominus Personalis eiusmodi propositionem suam ita coram incltyis dominis Statibus et Ordinibus diaetaliter congregatis interpretari dignetur, út praeiudicium, quod ex illa in incltyos comitatus Inferioris Sclavoniae quaqua ratione redundare posset, penitus avertatur.⁶³

A horvát konferenciák eredeti példányát a Horvát Állami Levéltárban őrzik, de a 20. század végén néhány részét feldolgozták és kinyomtatták.

Irodalom

- BAJZA JÓZSEF: Az elszakadt Horvátország. *Budapesti Szemle*, 177. köt., 44–58. l.
- BAJZA JÓZSEF: *A horvát kérdés*. Válogatott tanulmányok, Budapest, 1941.
- BAJZA JÓZSEF: *A magyar–horvát unió felbomlása*. Szent István Akadémia, Budapest, 1925.
- BARADA, MIHO: Postanak hrvatskog plemstva. *Časopis za hrvatsku poviest* I. Zágráb, 1943.
- BEUC, IVAN: *Povijest država i prava na području SFRJ*. Universitas Studiorum Zagrabiensis, MDCLXIX, Zágráb, 1989.
- BEUC. I.: Državna zajednica Hrvatsko-slavonskog kraljevstva i Mađarskog kraljevstva (1527–1848). (A Horvát-Szlavón Királyság és a Magyar Királyság államközössége 1527–1848. között), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XX. évf. Zágráb, 1970. 3–4. sz. 263–283. p.
- BÍBORBANSZÜLTETT KONSTANTIN (Constantine Porphirogenetus): *De administrando imperio* (A birodalom kormányzása). Moravcsik Gy. fordítása, Budapest, 1950.:
- BOJNIČIĆ, IVAN: *Zakoni o ugarsko-hrvatskoj nagodi*. Zagreb. 1907.
- BÓNIS GY.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Kolozsvár, 1941.
- CSENGERY ANTAL: *Hátrahagyott iratai és feljegyzései*. A Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1928.
- CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1971., 1986.

⁶³ Conferentiae Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Tomus IV. 1742-1792. All, A IV. 160. – Ad edendum praeparaverunt Josip Kolanoviæ et Andrija Lukinoviæ, Archivum Croatiae Zagrabiæ 1992. A Horvát Állami Levéltár, 1992. 165–167. p.

- ČUBRILOVIĆ, VASO: *Politička prošlost Hrvata*. Belgrád, 1939.
- ČULINOVIĆ, FERDO: *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*. Zágrab, 1958.
- DEÁK FRANZ: *Denkschrift über das Verhältniss Zwischen Ungarn und Croatien*, Wien, 1861.
- DEÉR JÓZSEF: *A magyar-horvát államközösség kezdetei*. Különlenyomat a „Jancsó Benedek Emlékkönyvből”, Budapest, 1931.
- DEÉR JÓZSEF: Die anfrage der Ungarisch-kroatischen Staatsgemeinschaft. *Sonderbruck aus Archivum Europae Centro-orientalis* II. (1936), Fasc. 1–2., 5–45. S.
- DEGRÉ A.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Pécs, 1951.
- ECKHART F.: *Magyar alkotmányfejlődés*. Budapest, 1931.
- ECKHART F.–BÓNIS GY.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 1956.
- FERDINANDY G.: Magyarország közbjoga (Alkotmányjog). Budapest, 1902.
- FERDINANDY G.: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Budapest, 1906.
- FERENCZI ZOLTÁN: *Deák élete I., II., III.* A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, Budapest, 1904.
- GRAFENAUER, BOGO: Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata. *Historijski zbornik, Zágráb*, V/1–2, 1952–53,
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Budapest. 1959.
- HAUPTMANN, FERDO: *Der kroatisch-ungarische Ausgleich von 1868*. Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867. München. 1968.
- HAUPTMANN, FERDO: *Hrvatsko praplemstvo*. Slovenska akademija znanosti I umjetnosti, Ljubljana, Rasprave, I. köt, 1950.
- HEKA LÁSZLÓ: *A szegedi dalmaták*. Szeged, 2000.
- HEKA LÁSZLÓ: *Horvát alkotmány- és jogtörténet I. rész (1848-ig)*. JATE Press, Szeged, 2000.
- HEKA LÁSZLÓ: *Adalékok Horvátország alkotmánytörténetéhez*. Szeged, 2001.
- HEKA LÁSZLÓ (LADISLAV): *Hrvatsko–Madjarski povijesni kalendar*. (Horvát–Magyar történelmi eseménynapár), Croatica, Budapest, 2001.
- HEKA LÁSZLÓ (LADISLAV): *A délszláv államok alkotmánytörténete*. Szeged, 2002.
- HEKA LÁSZLÓ (LADISLAV): *Hrvatsko kulturna naslijedje*. (Horvát kulturális örökség) tankönyv népirás tantárgyból a kétnyelvű iskolák IX–XII. osztály számára, Croatica, Budapest, 2002.
- HEKA LÁSZLÓ (LADISLAV): *Povijesna uloga i značenje hrvatskoga sabora*. Hrvatski glasnik, Budapest–Nagykanizsa, 1997, 14. sz. 8.
- HEKA LÁSZLÓ (LADISLAV): *Znamenite osobe i obitelji iz hrvatske ii madjarske povijesti*. Godišnjak Hrvatskog glasnika, Čakovec, 1997, 33–56.
- HEKA LÁSZLÓ: A horvát–magyar kiegyezésről. Az 1868:I. tc. illetve az 1868:XXX. tc. elemzése. *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 1997. 3. p. 131–141.
- HEKA LÁSZLÓ: Adalékok Horvátország 1526 előtti alkotmánytörténetéhez. *Acta Juridica et politica* Tom.52. fasc.4. Szeged, 1997.
- HEKA LÁSZLÓ: Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében. *Acta Juridica et politica* Tom.54. fasc.9. Szeged, 1998.
- HEKA LÁSZLÓ (LADISLAV): Uloga i značenje hrvatskoga bana u državopravnoj povijesti Hrvatske I–V. *Hrvatske novine*, Eisenstadt, 1997. 41–45. sz.
- HÓMAN BÁLINT: *Geschichte des ungarischen Mittelalters*. B. I. Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jh. Berlin. 1940.

- HORN, GUSTAVE: *Le compromis de 1868. entre la Hongrie et la Croatie*. Paris, 1907.
- HORVÁTH ISTVÁN: *Über Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz*. Leipzig (Lipcse), 1844.
- HORVAT, JOSIP: *Politička povijest Hrvatske I–II*. Zágráb, 1936–1938., illetve 1989.
- HORVAT, JOSIP: *Stranke kod Hrvata i njihova ideologija*. Belgrád 1939.
- HORVAT, JOSIP: Zur Geschichte des kroatisch-ungarischen Ausgleichs vom Jahre 1868. Donauropa. *Zeitschrift für die Probleme des Europäischen südosten*. III. Jahrgang. 8 Heft. August 1943. Budapest.
- HORVAT, RUDOLF: *Najnovine doba hrvatske povijest*. Zágráb, 1906.
- JÁSZI VIKTOR: *Tanulmányok a magyar–horvát közjogi viszony köréből*. Bp. 1897.
- JELLINEK, GEORG: *Die Lehre von den Staatenverbindunge*. Wien. 1882.
- B. JESZENSZKI BÉLA: *A társországok közjogi viszonya a Magyar államhoz*. Budapest, 1889.
- JUHÁSZ LAJOS: *A horvát kérdés az 1868-i kiegyezés után*. Különnyomat a Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének VIII. évf., Budapest, 1938.
- KADLEC, KAREL: *Uherska a Chorvatska ustava v hlavnich crtach*. Prága 1906.
- KAJTÁR ISTVÁN: Egyetemes állam- és jogtörténet. I. Dialóg Campus Kiadó. Pécs, 1997., Budapest–Pécs 1999.
- KÁROLYI EDE: *Foederált Hunnia vagy a nemzetek egyesülése*. Kassa 1861. Pest 1861.
- KATUS LÁSZLÓ: A horvát kérdés a kapitalizmus korában. (kandidátusi ért. kézirat), Budapest, 1962.
- KATUS LÁSZLÓ: A Tisza-kormány horvát politikája. *Századok*, 89. évf., 1958., V–VI., 2–4. sz.
- KLAIĆ, NADA: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb, 1974.
- KLAIĆ, VJEKOSLAV: *Povijest Hrvata* I. köt. (1301–ig), II. köt. (1301–1409), III. köt. (1409–1458), IV. köt. (1458–1526), V. köt. (1526–1608), Zágráb, 1899–1911.
- KRISTÓ GYULA: *A feudális széttagoltság Magyarországon*. Akadémiai könyvkiadó, Bp. 1979.
- KRISTÓ GY.: *A XI. századi hercegség története Magyarországon*. Budapest, 1974.:
- KRISTÓ GYULA: A magyar–horvát perszonálunió kialakulása. *Tiszatáj*, Szeged, 2002. 10. sz. 39–44. p
- KOSTRENCIĆ M.: *Nacrt historije Hrvatske države i hrvatskog prava*. Zágráb, 1956.:
- KUKULJEVIĆ, IVAN: *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Zágráb, 1861.
- KUŠEVIĆ, JOSIP: *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae–Croatiae et Slavoniae*. Zagrabiae, 1830.
- KUŠLAN D.–ŠUHAI M.: *Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije*. Hrvatske i Slavonije od god. 1861. Zágráb. 1862. I–IV, köt.
- MACAN, TRPIMIR: *Povijest hrvatskoga naroda* (A horvát nemzet története). Zagreb, 1991.
- Magyar alkotmánytörténet*. (Írta az ELTE Állam és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék szerzői munkaközössége: Beliznay Kinga, Föglein Gizella, Horváth Attila, Mezey Barna, Révész T. Mihály.) Osiris kiadó, Budapest, 1995.
- MARGALITS EDE: *Horvát történelmi repertorium*. I–II., Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900–1902.

- MISKOLCZY GYULA: *A horvát kérdés és a délszláv állam gyökerei*. I–V. rész., Napkelet, Budapest, 15–16. sz. 176–179. l., 18. sz. 352–357. l., 19. sz. 423–429. l., 20. sz. 497–502. , 21. sz. 561–569. l.
- MISKOLCZY GYULA: *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában*. I–II. köt., Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927.
- PALUGYAY IMRE: *A Kapcsolt-részek (Slavonia–Croatia) történelmi- s jog-viszonyai Magyarországhoz*. Pozsony, 1863.
- PECZE FERENC: A jus publicum croatico-hungaricum kialakulása a horvát felsőoktatási tanrendben. *Magyarság és Európa*. Bp. 1994. 1. 8. sz.
- PECZE F.: A dunatéli államok alkotmányai. *Magyar szemle*, 1995, 9. sz.
- PECZE F.: A szent korona eszme mai értelme. *Valóság*, 1998, 3. sz.,
- PECZE FERENC: A mai horvát alkotmány és a jus publicum croatico–hungaricum utóélete. *Magyarság és Európa*, 1994, 1. sz. 48.
- PESTHY F.: *Száz levél Horvátországról*. Budapest, 1885.
- PLIVERIĆ, JOSIP: *Beiträge zum ungarisch–kroatischen Bundesrechte*. Agram. 1885.
- PLIVERIĆ, JOSIP: *Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn*. Agram. 1886.
- PLIVERIĆ, JOSIP: *Der kroatische Staat*. Agram. 1887.
- PLIVERIĆ, JOSIP: *Spomenica o državopravnih pitanjih hrvatsko–ugarskih*. Zágráb. 1907.
- POLIĆ, MARTIN: *Parlamentarna povijest kraljevine Hrvatske*. Slavonije i Dalmacije I., II. köt. Zágráb, 1899.
- RAČKI F.: *Hrvatska prije XII. vjeka glede na zemljišni obseg i narod*. Rad, Zágráb, LVI. köt., 1881., 63–141. p., LVII. köt. 102–150. p.
- RAČKI F.: *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*. Crkva hrvatska. Rad, Zágráb, LXXIX., 1886., 135–185. p.
- RAČKI F.: *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*. Vrhovna državna vlast. Odnosaj medju Crkvom i državom, Rad, Zágráb, LXXXI. köt., 1888., 125–180. p.:
- RUSZOLY JÓZSEF: *Alkotmány és hagyomány*. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok. JATEPress. Szeged, 1997.
- RUSZOLY JÓZSEF: *Európa jogtörténete*. Budapest, 1996.
- RUSZOLY JÓZSEF: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*. Püski Kiadó, Budapest, 1999. 374
- SIROTKOVIĆ, HODIMIR: *Državnopravni položaj Hrvatskog sabora u razdoblju hrvatsko-ugarske nagodbe (1868–1918)*. *Zbornik radova iz pravne istorije*. 1966.
- ŠIŠIĆ, FERDO: *Biskup Strossmayer i car Franjo Josip g. 1867.*, *Javnost*, 1935. 31. , 32. sz.
- ŠIŠIĆ, FERDO: *Jugoslovenska misao*. Belgrád, 1937.
- ŠIŠIĆ, FERDO: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*. Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zágráb, 1975.
- ŠIŠIĆ, FERDO: *Korespondencija Rački-Strossmayer*. Zágráb, 1931. I. IV. könyv.
- SMIČIKLAS, TADIJA: *Povijest hrvatska I–II. köt.*, Zágráb, 1879, és 1882.
- SOKCSEVITS D. – SZILÁGYI I. – SZILÁGYI K.: *Déli szomszédaink története*. Bereményi könyvkiadó, Budapest, 1994.
- STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények*. Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- I. TÓTH ZOLTÁN: *A nemzetiségi kérdés a dualismus korában (1867–1900)*. Századok, 90. évf. 1959., 3. sz., 368–393.

WATSON, SETON: *Absolutismus in Kroatien*. Wien. 1909.

WATSON, SETON: *Die Südslawische Frage im Habsburger Reich*. Berlin 1913.

WERBÓCZY ISTVÁN: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*. Bp. 1990.

LÁSZLÓ HEKA

DIE RECHTSGESCHICHTLICHE ROLLE DES KROATISCHEN SABORS

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2002 haben wir an den 900-ten Jahrestag des Entstehens der kroatisch-ungarischen Staatengemeinschaft bedacht. Wir haben die Erinnerungen der gemeinsamen Vergangenheit aufgefrischt; die bedeutendsten Momente, die gemeinsamen Helden, die Schlachten, die Siege. Beinahe in allen von Kroatien gültigen Referaten wurde das kroatische Sabor erwähnt.

Das Sabor der Kroaten ist auch ein Teil der ungarischen Geschichte und Rechtsgeschichte; eine Institution, die Jahrhunderte lang ihre Bedeutung als Reichstag, als Parlament behalten hat.

Seine Entscheidungen haben nach und nach auf die Arbeit des ungarischen Parlaments eingewirkt; besonders so, dass die kroatischen und slowenischen in Sabor gewählten Gesandten nahmen an den ungarischen Parlamenten teil, und sie hatten Einfluss auf die endgültigen Entscheidungen des ungarischen Parlaments.

Gleichzeitig war das Sabor für die Kroatien ein solches Symbol – neben dem Bau – der Verfassungsmäßigkeit, der Selbstständigkeit, dass sie darauf nie verzichtet haben; und welches nur in den Jahren des Habsburger Absolutismus, sowie in der Zeit der Entstehung des südslawischen Staates (1918–1941) nicht tagen durfte.

Deshalb habe ich mich in den folgenden Seiten bemüht, dass ich die Bedeutung des kroatischen Sabors während der geschichtlichen Entwicklung von Kroatien und Ungarn zusammenfassen kann.